

THE ALEPPO CODEX AND THE BEN ASHER TRADITION

D. S. LOEWINGER

I. EARLIER DISCUSSIONS*

Four ancient manuscripts are considered the chief representatives of the Tiberian school:

A. The Cairo MS of the Prophets (= C), written by Moses ben Asher¹ in the year 895 C.E.

B. Leningrad B 19a (= L), a complete Bible, copied by Jacob ben Samuel in the year 1008, with a colophon: *... המחזור הזה שלמק מן הספרים המוגהים והמבואר אשר עשה המלמד אהרן בן משה בן אשר נוחו בן עדן והוא מוגה באר היטיב*.²

C. British Museum Or 4445 (= B) of the Pent. (Gen. xxxix, 4—Dt. i, 33), undated, which mentions on its margin "The Great Teacher Ben Asher".³

D. The Aleppo MS of the complete Bible (= A), pointed and provided with Massorah; according to the colophon the work of: *המלמד החכם הנבון אדון הסופרים ואבי החכמים וראש המלמדים ... מר רב אהרן בן מר רב אשר*.

The problem is which of these MSS most faithfully represents the Tiberian text. We know the genealogy of the family of Massoretes who worked in

*List of Abbreviations:

A	— Aleppo MS
B	— British Museum Or. 4445
BA	— Ben Asher
BN	— Ben Naphtali
C	— Cairo MS
DHT	— <i>Diqduq ha-Te'amim</i>
L	— Leningrad MS
Mm	— Massorah Magna
Mp	— Massorah Parva
Occ	— Westerners, Occidentals
Or	— Easterners, Orientals
Sh	— <i>Sha'ar ha-Shewa</i>
TJ	— Targum Jonathan
TO	— Targum Onkelos

1. There are some who doubt the authenticity of this MS: cf. H. Yalon, "ספרי תנ"ך מסורי תנ"ך — ועוד היד נטויה" (*Ha-Sofeh*, 2 Nissan, 5719), and bibliography cited there; P. Kahle, *Masoreten des Westens*, I, 15; *Cairo Geniza*² (Oxford 1959), pp. 91–7.
2. Cf. A. Harkavy-H. Strack, *Catalog der Kaiserlichen Oeffentlichen Bibliothek in St. Petersburg* (1875), p. 269.
3. According to Ginsburg, this MS was written in the middle of the ninth century, that is, several decades before Aaron ben Moses' period of activity.

Tiberias: Aaron ben Moses ben Asher ben Nehemiah ben Asher the Elder.⁴ On the basis of this list, precedence ought perhaps to be accorded to the two first MSS, since they show exact datings and the names of the Massoretes are given in accordance with the above genealogy, as against the last two, which only give incomplete names ("Ben Asher" in B) or an incorrect name ("Aaron ben Asher" in A).⁵ Two well-known scholars also argued against the originality of A: W. Wickes⁶, who published a single page from this MS, and A. Harkavy⁷, who examined it on the spot. Some years ago these were joined by J. L. Teicher⁸, who tried to call into question the authenticity of A as well as of the other three MSS on the basis of external indications.

P. Kahle, however, rightly disagreed with the arguments of Wickes, Harkavy⁹, and Teicher.¹⁰ We agree with him in his assessment of A as opposed to the above scholars.¹¹ On the other hand, we dissociate ourselves from his hypothesis that L can serve as a substitute for A.^{11a}

However, Harkavy and Strack, in their description of L, stressed that the pointing of that MS does not follow the rules commonly attributed to Ben Asher.¹² We can hardly accept Kahle's reliance on the conclusions of L. Lipschütz¹³, since the latter failed to consider that the agreement of L with the list of divergencies by Mishael ben Uzziel is artificial, for the reason that the identity of part of the passages is the result of agreement reached by means of erasures, additions and alterations, and did not consider the outstanding deviations of L from the Tiberian system of punctuation, as known to us from various sources of massoretic literature. As we shall see from comparisons

4. Cf. Kahle, *MdW*, I, p. 37.
5. After a time, Ben Asher became the family name and it is almost certain that when it is used, especially in later periods, it refers to Aaron ben Moses ben Asher.
6. W. Wickes, *A Treatise on the Accentuation of the twenty-one so-called Prose Books of the Old Testament*, Oxford 1887.
7. חרשים וגם ישנים, p. 71.
8. "The Hebrew Ben Asher Bible Manuscripts," *JJS* 1 (1950-51), pp. 17-25.
9. *MdW*, I, p. 13.
10. "The Hebrew Ben Asher Manuscripts," *VT* 1 (1951), pp. 161-165; "The New Hebrew Bible: Jerusalem 1953", *VT* 3 (1953) pp. 416-420.
11. Cf. his quotations in the above articles from his correspondence with M.D. Cassuto; see also Cassuto's articles "התנ"ך של חלבי", *Haaretz* 9 Tebeth 5708; "הוצאה חדשה של התנ"ך", *ib.* 15 Nissan 5709.
- 11a. The editors used L as a basis for the third edition, which began to appear in the year 1929.
12. Harkavy-Strack p. 264: "Gegen diese Behauptung sprechen die zahlreichen Abweichungen von den durch den genannten Massoreten aufgestellten (befolgten) Regeln (z.B. in Bezug auf den Metheg, das Chatef Patach, das Dagesch lene)."
13. Lazar Lipschütz, *Ben-Asher-Ben-Naftali*, Bonn 1937, p. 7; "Er kommt zu dem Resultat, dass die Handschrift L auch auf Grund dieser Untersuchungen als eine reine Ben Asher—Handschrift bezeichnet werden muss", *Biblia Hebraica*, Prolegomena p. VII.

between this MS and A, it cannot serve as a substitute for A. As the result of exaggerated emphasis on the purity of its "Ben Asherism"¹⁴, Kahle confused the issue and gave to his MS the official standing of a BA text, on the basis of which it was even worth while to write a new concordance of the Bible, as was done, amongst others, by the editors of the *Oṣar Leshon ha-Miqra'* in Jerusalem.¹⁵

The late Professor M.D. Cassuto made a step in the right direction by persevering in his attempts to gain access to A, and to base on it his new Bible edition. It was only the result of his sudden death that his intention was not carried out. It is indeed a pity that we do not possess the notes he made during his visit to Aleppo, for on their basis we might have been able partly to restore the portions of the MS now lost.¹⁶ It seems that even those who continued his work did not receive this material. This can be clearly proved by the following comparison, in which we place a brief list of passages of A next to the text found in L, C and the Jerusalem Bible, while from Exodus we give readings from B next to L and the Jerusalem Bible.^{16a}

I S A I A H				
Jerus. Bible	L	C	A	References
וְכַנְנָה	וְכַנְנָה	וְכַנְנָה	וְכַנְנָה	א, ל
הַמְצַפָּה	הַמְצַפָּה	הַמְצַפָּה	הַמְצַפָּה	כא, ו
וְסִגְר	וְסִגְר	וְסִגְר	וְסִגְר	כו, כ
וְקִרְאוּ	וְקִרְאוּ	וְקִרְאוּ	וְקִרְאוּ	לד טז
וְשָׁמַע	וְשָׁמַע	וְשָׁמַע	וְשָׁמַע	לו, יז

14. "Wir haben also mit vollem Recht die Leningrader Handschrift B 19 a (L) für die neue Ausgabe der Biblia Hebraica zugrunde gelegt. . . und mit dem Abdruck dieses Textes wird das Ziel erreicht, dass der Ben Ascher-Text selber veröffentlicht wird. . . Je mehr wir uns dessen bewusst geworden sind, dass es sich bei L tatsächlich um den zuverlässigen Ben Ascher-Text handelt, um so mehr haben wir uns bemüht, dessen Text möglichst genau, so wie er in der Handschrift steht, wiederzugeben", Prolegomena p. VIII.
15. Edited by S.E. Löwenstamm with the participation of J. Blau, Vol. I, 1957, Vol. II, 1959.
16. Cassuto mentions in the above articles that he was in possession also of a Bible MS copied from a MS in Aleppo by a Yemenite scribe; unfortunately, also this copy is not available to us and apparently was not given to the persons who continued his work; I do not intend to quote the literature — mainly reviews — published in Hebrew about the edition. I dealt with it in my articles: "ד. קאסוטו ז"ל?": *Haaretz* (21.VIII.1953); "הדפסת התנ"ך בישראל ובעמים": *Yad la-Qore* (Tishri-Adar II, 5717), pp. 83-87; cf. Y. Kaufman, "תנ"ך הוצאת ירושלים", M. Gottstein, "אין תורה" *Haaretz*, 26.III.1954).
- 16a. For typographical reasons Biblical references are in this and following lists indicated in the Hebrew manner: א, ל = i,30; כא, ו = xxvi,6, etc.

Jerus. Bible	L	C	A	References
וְהָרַכְסִים	וְהָרַכְסִים	וְהָרַכְסִים	וְהָרַכְסִים	מ, ד
וְהָמִסְכָּן	וְהָמִסְכָּן	וְהָמִסְכָּן	וְהָמִסְכָּן	כ
וְהָסִיחָר	וְהָסִיחָר	וְהָסִיחָר	וְהָסִיחָר	מה, יד
וְהָמְלָאִים	וְהָמְלָאִים	וְהָמְלָאִים	וְהָמְלָאִים	נא, כ
וְהָמְדַבֵּר	וְהָמְדַבֵּר	וְהָמְדַבֵּר	וְהָמְדַבֵּר	נב, ו
וְהָרְשָׁעִים	וְהָרְשָׁעִים	וְהָרְשָׁעִים	וְהָרְשָׁעִים	נו, כ
וְהָמְסֻלָּה	וְהָמְסֻלָּה	וְהָמְסֻלָּה	וְהָמְסֻלָּה	סב, י
וְהָמְמָלָאִים	וְהָמְמָלָאִים	וְהָמְמָלָאִים	וְהָמְמָלָאִים	סה, יא

EXODUS

Jerus. Bible	L	B ^{16b}	References
וְהַמְבַקְשִׁים	וְהַמְבַקְשִׁים	וְהַמְבַקְשִׁים	ד, יט
וְהַצְּפַרְדְּעִים	וְהַצְּפַרְדְּעִים	וְהַצְּפַרְדְּעִים	ז, כז
וְהַצְּפַרְדְּעִים	וְהַצְּפַרְדְּעִים	וְהַצְּפַרְדְּעִים	ז, כט
וְהַרְוּחָה	וְהַרְוּחָה	וְהַרְוּחָה	ח, יא
וְהַמְרַפְדִּים	וְהַמְרַפְדִּים	וְהַמְרַפְדִּים	יט, ב
וְהַמְכֻסָּה	וְהַמְכֻסָּה	וְהַמְכֻסָּה	כט, יג

These comparisons give a clear picture of what happens when readings from different MSS are combined in one edition without examining the system of punctuation of each one. We shall try not to fall into the same error as those who tried to define L as belonging to BA's system on the basis of superficial examination and insufficient comparison with one group, which can only serve as partial proof, or by joining together material from different MSS for the purpose of restoring what is missing in A without establishing complete identity of system between that MS and the one used to complement it.

It is impossible to arrive at final conclusions without a thorough comparison of these four ancient MSS. One must also take into account other dated and undated MSS of the same period which have not yet been properly examined. In addition it is essential to examine the massoretic literature connected with these MSS, as well as the massoretic lists made on their basis. Unfortunately, just of these most important works no satisfactory editions have as yet been

16b. Unfortunately one looks in vain in Ginsburg's edition for the corresponding pointings in B (in Ginsburg: κ). I am at a loss to understand why G. concealed from the reader phenomena of pointing found in this, as well as in some other MSS listed by him.

published, and only a part of *Kitāb al-Khilaf* by Mishael ben Uzziel has been brought out.

It is the aim of this article to sum up the conclusions which can be drawn at this present stage. We do not presume to have arrived at a solution of the numerous problems connected with this subject. We shall thus confine ourselves to defining the practical conclusions which we have reached so far on the basis of the material actually in our possession. I should not have been able to arrive even at these partial conclusions without the faithful assistance of Mr. Yisrael Yeivin, who compared important parts of A with other MSS with exemplary devotion and directed my attention to important phenomena, especially those concerning the Babylonian vocalization and tradition.

Five sources mainly come into question for the purpose of comparison: the divergencies of BA and BN; the material concentrated in *Diqduqe ha-Te'amim*; divergencies between Westerners (Occ) and Easterners (Or); the *Massorah Parva* (Mp) and the *Massorah Magna* (Mm).

An additional aim of this article is to reproduce material which characterizes this MS, so as to enable also other scholars to look for parallel material in collections of Bible MSS and in massoretic literature.

II. THE RELATIONSHIP OF A TO MISHAEL BEN UZZIEL'S KITĀB AL-KHILAF

The divergencies between BA and BN were well known even before the appearance of the Cairo Genizah, which includes fragments of Mishael ben Uzziel's book *Kitāb al-Khilaf*. Ancient MSS already carry remarks concerning these divergencies, while in later MSS we find long lists containing some 900-1000 Biblical passages which show divergencies in the readings of these two Massorettes. For these scattered notes and lists, this work may have served as a source. Its importance is also seen from the fact that it was translated from Arabic into Hebrew and summarized. Joseph al-Qostandini in his *'Adath Deborah*, written in the year 1207, bases himself on it and quotes most of its statements.

We shall not enter into details of the problems connected with this work. L. Lipschütz, in his book, dealt with these problems and collected important material concerning the author and his work. Additional material is to be found in P. Kahle's books.

The work is important for having preserved for us in full the names of the Massorettes, Aaron ben Moses ben Asher and Moses ben David ben Naphtali. In addition, the introduction supplies a short summary of the differences between these two Massorettes. First comparisons of L and this work were encouraging, for out of thirty-nine passages in Gen. which had been examined, only a few readings in L differed from the readings of BA given in this work,

and out of a hundred and forty-six passages compared, a hundred and thirty-eight had a suitable reading in L, only eight deviating from it a little. However, the comparisons of Perez Castro¹⁷ — Pent., Jer., and Job — are not quite as encouraging as those of Lipschütz, since he, like Yalon¹⁸, considers also the erasures, additions and attempts at altering the pointing and accents which brought L into agreement with BA MSS at the corrector's disposal. Out of three hundred and forty-six passages which Castro compared, a mere twenty-five deviated from BA's system in the list of divergencies in *Kitāb al-Khilaf*, though out of the three hundred and eleven passages which agree, only two hundred and twenty-eight remained valid, since eighty-three "agreements" are the result of erasures, additions, and alterations made by the copyist or the corrector.¹⁹ Accordingly, L was copied from a MS far removed from the system of BA, and the corrector tried afterwards to make it conform to the copies which carefully preserved the original system, as for instance A. Had the corrector perhaps Mishael's work before him and worked on the basis of it? In this case he would doubtlessly have added to the MS also a list of divergencies, as he added from the material in *Diqduq ha-Ṭe'amim* and the divergencies between Occ and Or.

Below we shall see how A compares with the material produced by Perez Castro:

A. Pent.: Suitable passages are: Gen. xxvi, 34-xxvii, 30, which were published by Wickes²⁰, and Dt. xxviii, 17-xxxiv, 12, which are here published in facsimile. Of the five divergencies which belong to this part, only three apply, while two (Gen. xxvii, 13 קללתך; Dt. xxxi, 21 ושבעת) are emended in L. As against this, four places agree in A and only Dt. xxxi, 21 ושבעת) is emended.²¹

B. Jeremiah: No far-reaching conclusions can be drawn from the small number at our disposal in the Pentateuch; it seems more promising to turn to a complete book, containing a greater number of divergencies. According to Castro, all the passages in L have the text and punctuation of BA — except for two in ch. li — but many of these do so only as the result of erasures, changes, and additions: the punctuation of לישראל (ii, 31; cf also xxxi, 9; xlix, 1) has been changed, the hireq being turned into a shewa; vii, 25: עד for

17. F. Perez Castro, "Corregido y Correcto. El Ms B 19a Leningrado frente al Ms. Or. 4445 Londres, y al Codice de los Profetas de El Cairo", *Sefarad* (1955), pp. 3-30.

18. "פרשת שלח לך" *Kiryath Sefer* 30 (5715), pp. 257-263; "תורה נביאים כתובים כתב יד ירושלים" ib. 32 (5717), pp. 97-111.

19. Cf. Harkavy-Strack, p. 269.

20. Op. cit. *supra* (note 6), pp. VII-X, see reproduction in this volume.

21. Perhaps on account of the pausal form the corrector did not leave Pathah, which was the essential punctuation (cf. Dt. xxxi, 21; xxxiv, 4).

ועד with erasure of *waw*; xi, 7 ועד for עד with addition of *waw*. Also the following passages have been altered: ix, 16; xiv, 18; xxii, 24; xxv, 29; xxvi, 12; xxix, 18; xxxv, 15; xlii, 1. To the above list we might add: x, 24; xxiii, 25; xxxix, 5. Of those where no divergencies are enumerated in 'Adath Deborim, we should mention xxxiv, 14 מקץ שבע שנים, where L also shows an erasure. In all of the above passages as well as the places erased in L, A reads according to BA without any erasures, changes, and additions except for li, 3 ואל, where A along with L has a BN reading; in the second place (verse 10) of this chapter, where according to Castro's list L reads according to BN, it must be assumed that Ga'ya under the *waw* of ונספרה was erased and thus was made to agree with BA.

C. Job: As far as the list of divergencies is concerned, the position is much the same. Here, too, most of the divergencies agree with the readings of L, but with part of them it can once more be established that they were emended in the MS: ii, 11; v, 27; vii, 16; ix, 33; ix, 35; xxiv, 14; xxxi, 34; xxxiii, 11; xxxix, 18; xl, 29. To this list additional places can still be added which were apparently made to agree with the divergencies: iii, 22; ix, 28; xi, 6, we should also mention the emendation of לך to לא (vi, 21), which will be dealt with in connection with the Mp of A. Special note should be taken of xxxiv, 10, where the shewa was changed to Ḥaṭeph Pathaḥ which appears in the list of agreements of the two schools, so that there is no divergency according to 'Adath Deborim between BA and BN: אָנְשִׁי — אַנְשִׁי. These passages appear in A without erasures according to the system of BA. Of the four passages marked in Castro's list as BN readings in L, two (viii, 1; xxxix, 5) are not quite clear as there is a difference between Castro and 'Adath Deborim²², one passage (xix, 19: זָהָה — זָהָה) is not emended though A reads it according to BA, the second one (i, 3: שְׁבַעַת — שְׁבַעַת) is not emended, for also A reads according to BN, if we can believe Mishael's list.

Before we draw any conclusions from the above comparison, we must still mention two paragraphs in the introduction of *Kitāb al-Khilaf* which also appear in *Diqduqe ha-Te'amim* (= DHT)²³, §§51–52 (סימן לשון אכילה: סימן לשון גרישה): The actual examples given in the first paragraph also suit L, though if we follow up parallel forms in L, lack of consistency can be established,

22. Cf. in particular viii,3; ואם שדי יעות צדק / ואם שדי יעות צדק. According to this punctuation the difference is not in יעות, as Castro notes in his list, but in ואם.
23. Important and interesting material for the clarification of the problem of the divergencies is worked out in the articles of Abba Bendavid (Feuerstein) "על מה נחלקו בן-אשר ובן- Beth Miqra' 3 (1957–8), pp. 1–20. Cf. further in the *Encyclopaedia Ivrit* the articles by Z. Ben-Hayyim on BA (IX, 40–44) and by C. Rabin on BN (ib. pp. 162–4).

e.g. Dt. xxviii, 39: תֹּאכְלוּ in L, as against תֹּאכְלוּ in A, or וְנֹאכְלוּ (II Kings vi, 28–29) as against וְנֹאכְלוּ in A (cf. especially Dt. xii, 18, 22, 24, 25: תֹּאכְלוּ in contrast to other MSS which are pointed according to BA: תֹּאכְלוּ, or Dt. xii, 15: יֹאכְלוּ — יֹאכְלוּ)²⁴. In §52 the difference between the rules of BA's system and L stand out even more. Here, even the actual examples do not agree with the readings of L: אֶגְרָשָׁה (Ex. xxiii, 29–30); וְאֶגְרָשָׁה (Nu. xxii, 6) as against אֶגְרָשָׁה, אֶגְרָשָׁה of other MSS, including B, which preserve the BA tradition. This obvious contrast explains why the scribe of L omitted this paragraph from DHT, if it was at all included in the collection he had before him.

We are hoping to obtain a photograph of the material connected with Mishael's composition from the USSR which will enable us to compare all the material with L or with A. Perhaps we shall be fortunate enough to receive the actual copy of L from Leningrad for the purpose of investigating it, but even on the basis of these partial comparisons, it can be established that L does not represent BA's system and that only attempts were made to make it agree with an actual BA MS. The fact that in those places where also A preserved a BN reading, L's text preserves that same reading, can serve as proof that it was A which was before the corrector of L. Why is it then that there is no full agreement between A and Mishael's divergencies? One must not confuse the problem of the dating of the composition of *Kitāb al-Khilaf* with the date of the copying of these fragments; it is not impossible that some of them are late and there is a suspicion that they contain material from unreliable sources. We must take the possibility into consideration that the original *Kitāb al-Khilaf* was not made on the basis of A, but only with the aid of a MS closer to it than L but which differed from it in a number of details. In any case, it can also be concluded from these comparisons that L is not a copy of A.²⁵ There is then the problem as to how and where the text and punctuation of the MS came into being from which this copy was made.

III. THE RELATIONSHIP OF A TO DIQDUQE HA-ṬE'AMIM

The second source for phenomena connected with the problem of A is the collection of DHT.²⁶ In contrast to the divergencies directly connected with the name of Aaron ben Moses ben Asher already mentioned at the beginning

24. Cf. the article אָבֵל in *Oṣar Leshon ha-Miqra'*, which shows the danger of following MSS not punctuated according to a unified principle and creating the impression that this punctuation is based on fixed rules.

25. This was already established on the basis of the one isolated page known hitherto.

26. I am using the ed. Baer-Strack, Leipzig 1879; Mr. Aaron Dothan of Jerusalem is now preparing a new edition, on the basis of new materials.

of DHT, Aaron ben Asher's name only appears in late sources. If the identification with the readings of Mishael's divergencies has served us as proof for the reliability of A, in which the name of Aaron ben Moses ben Asher does not occur, we may be permitted to reverse the process of investigation, and try to prove that the material concentrated in DHT belongs to the system of punctuation of Aaron ben Moses ben Asher, by identifying its contents with the readings of A. However, the identification of the common material does not enable us to solve the problem of the authorship of DHT or even of the verses containing the material in question. That not all circles attributed these verses to Ben Asher, is proved by the *Sha'ar ha-Shewa*²⁷, whose author supplies us with precise information concerning the Ben Asher family and quotes just those parts connected with phenomena typical of A in the name of the "ancients": "Know and understand that the ancient teachers of reading and modulations and accents and Massorah and the grammarians took great care and prepared for this subject which we have explained above a poem set out in many verses and explained so that he who reads it can understand it immediately. And this is the explanation of their statement in Hebrew"²⁸; "And this is their rhymed statement and this is the correct statement of what the ancients have explained on this subject"²⁹. We may be quite certain that had he known of a tradition in which the name "the ancients" referred to Ben Asher, he would have mentioned it. In any event, even before Aaron ben Moses some texts were available in Hebrew and Aramaic which tried to sum up the rules of punctuation and accents, belonging to the method of these punctuators or their opponents. Perhaps also A had such a summary attached to it, just as at the end of L the scribe added a collection of such material, part of which belongs to the type of DHT. In any case, it should be noted that as far as the material of DHT is concerned, there is no allusion at all to BA, and it is completely anonymous in L.³⁰ In the light of this situation, the whole of the material which appears on the margin of A, and is connected with this problem, is of special importance. There is material both in Aramaic³¹ and in Hebrew.

27. Kurt Levy, *Zur masoretischen Grammatik: Texte und Untersuchungen*, Stuttgart 1936.

28. "דע והבן כי הקדמונים המלמדים ובעלי הקריאה והניגונים והטעמים והמסורה ואנשי הדקדוק השתדלו וחרדו ותקנו לזה השער אשר ביארנו למעלה פיוט מביאר בהרחות בתים בתים למען הקורא בהם יבין במהרה. וזה דקדוקי הטעמים: chapter: חילופי בן אשר ובן נפתלי", Cf. the Hebrew section of Levy, op. cit., p. 14; and cf. Abba Bendavid, "חילופי בן אשר ובן נפתלי" (note 23 supra), especially the chapter: חילופי בן אשר ובן נפתלי, pp. 2-6.

29. "והדא קילוחם בהרחות וזה חיקון אשר ביארו הקדמונים בזה השער"; In the Hebrew section of Kurt Levy, op. cit., p. 16.

30. The inscription, where according to Baer-Strack the name Aaron ben Asher appears, exists in two sources: in a MS from a Sicilian synagogue in Rome from the year 1496, and in the Bomberg ed., Venice 1516-1518.

31. There are Aramaic elements also in the texts published by Baer-Strack.

Below are examples from the Aramaic summary, which is also connected with the material of *Sha'ar ha-Shewa* and two paragraphs (27, 33) in DHT.

A

1. Mm on Ps. lxix, 21

כל מלה דגרשה בטע' בחלתי ספרייה
 פתחה בר מן ד חרפה שברה לבי³² שמ-
 רה נפשי כי חסיד אני³³ טמנו גאים לי³⁴
 יראת יהוה³⁵

DHT §27

סימן גרש ופתח בשלשה הספרים...
 חוץ מן ארבע פסוקים... שמרה נפשי
 כי חסיד אני³³ שברה לבי ואנושה³²
 טמנו גאים פח לי³⁴ יראת יי שנאת רע³⁵.

DHT also enumerates the examples on which this is based; and part of these — and also other examples — are collected in *Sha'ar ha-Shewa*.³⁶ Summing up the results of the comparison of these passages, we see that the punctuation of A — as far as it is not missing in the MS and is not illegible — agrees with the examples of this paragraph, in contrast to L, which preserves this punctuation only in part of the examples. The late Kurt Levy, unfortunately, in many cases misunderstood the purpose of these paragraphs and pointed the examples incorrectly with Shewa instead of Ḥaṭef Pathaḥ. Were they perhaps erroneously punctuated in the MS before him? In any case, this should have been pointed out in the translation or in the notes, for the contents show that here as well as in other places there needs to be a Ḥaṭef Pathaḥ, and he had access to Ginsburg's apparatus where he could have found references, or he could have used the punctuation of the printed edition of DHT.

Below is a list of the passages (the first column denotes their source. *Sha'ar ha-Shewa* is marked Sh.):

DHT & Sh.	Ps. xii,7: אַמְרוּת	(= A & L)
DHT	xvii,14: מַמְתִּים	(A missing; L: מַמְתִּים)
DHT & Sh.	xviii,7: אַקְרָא	(A missing; L: אַקְרָא)
DHT	xxxi,12: וּלְשֹׁכְנֵי	(= A & L)
DHT	lxviii,24: תַּמְחִץ	(= A; L: תַּמְחִץ)
Sh	lxxiii,28: קַרְבַּת	(= A; L: קַרְבַּת)
Sh	lxxvi,12: נִדְרֵי	(= A & L)
DHT	civ,3: הַמְקָרָה	(= A; L: הַמְקָרָה)
Sh	cxl,4: שְׁנֵנוּ	(= A & L)

32. Ps. lxix,21.

33. ib. lxxxvii,2.

34. ib. cxl,6. A om. פח.

35. Pr. viii,13.

36. Cf. the Hebrew section of Levy, *op. cit.*, p. 14.

DHT & Sh.	Job xxix,25: אֶבְחַר	(= A, somewhat illegible & L)
DHT	xxxiv,10: אֶנְשִׁי	(= A & L emended from אֶנְשִׁי)
DHT	Pr. xxx,17: תִּלְעַג	(= A; L: תִּלְעַג)

A comparison of the material in this paragraph already proves that DHT and Sh. are based on A or on a MS close to it and not on L or a MS close to the latter. One can also conjecture that an examination of L apart from Job xxxiv,10, will show also other passages which have been made to agree with this system.

A

2. Mm to Pr. i, 28

כל מלה דבקררייה דאית בה תריין מתא-
מין³⁷ דמיין אי קדם להון געיי רבא או
געיי זעירא פתחין בפמה בר מן ו בצר
להם ישחרני³⁸ זבח תודה³⁹ או יקראני
ג בר⁴⁰ ומשחרי⁴¹ ואי לא קדם להון געיי
לא פתחין כמות הנני⁴² חקקי⁴³

DHT §33 (text A & T 19)

... כאשר יהיו בתיבה שני אותות מתא-
מות... כאשר תהיה געיה קטנה או גדול-
לה קודמת לאות הראשון אשר בתיבה
יפתח בקריאה... ואם לא תהיה געיה
קטנה ולא גדולה לא יפתח בקריאה...
חוץ מששה פטוקים... כי הם בגעיה ולא
יפתחו בקריאה בצר להם ישחרני³⁸ וכי

Translation of DHT: "When there are in a word two equal letters... when a minor or major Ga'ya precedes the first letter there is a Pathah... and if there is neither a minor nor a major Ga'ya one does not insert a Pathah... except for six verses which have Ga'ya but no Pathah etc."

Many hundreds of passages in the Bible are involved by this law, and its application is one of the main distinctions between A and L and MSS close to them which follow this system: It is not our intention here to enumerate them or to classify them; we shall content ourselves with reproducing and comparing a small part of the material. The examples are quoted in the three versions of DHT.^{43a}

37. Cf. *Okhla we-okhla* §72: א"ב מן ב ב מותאמים.

38. Hos. v,15.

39. Ps. 1,23.

40. Pr. i,28: יקראני... ישחרני ולא ימצאני.

41. ib. viii, 17.

42. Ezek. xxxiv,11.

43. Is. x,1; Jud. v,15.

43a. There are late MSS which from this point of view are more developed than A, e.g. in Ginsburg's apparatus (British Museum Add. 15451, ca. 1200); יט (ib. Add. 9401-2, of the year 1286); מג (ib. Add. 15251, of the year 1448). There are instances where A writes Shewa in contrast to these MSS which tend to write Ḥateph Pathah. The following examples are taken from Psalms. The first reading shows the version

Gen. xxix,3:	וּגְלוֹ	(L; A: missing)
Ex. xv,10:	צָלוּ	(L; A: missing)
Nu. x,36;	רַבּוֹת	(L: רַבּוֹת; A: missing) ⁴⁴
Dt. xxi,23:	קָלַת	(L: קָלַת; A: missing) ⁴⁵
Jud. vii,6.7:	הַמִּלְקָקִים	(A; L: הַמִּלְקָקִים) ⁴⁶
I Sam. ii,25:	וּפְלוֹ	(A; L: וּפְלוֹ)
I Kings viii,35:	וְהַתְּפִלוּ	(A; L: וְהַתְּפִלוּ)
I Kings xxi,19:	לְקָקוּ	(A; L: לְקָקוּ)
Is. xix,6:	דָּלוּ	(A; L: דָּלוּ)
Ez. xxvii,35:	שָׁמְמוּ	(A; L: שָׁמְמוּ)
Ez. xxxii,26:	מַחֲלִי	(A; L: מַחֲלִי)
Ez. xxxv,9:	שָׁמְמוֹת	(A; L: שָׁמְמוֹת)
Ez. xxxix,10:	וּשְׁלוּ	(A; L: וּשְׁלוּ)
Ez. xxxix,10:	שְׁלִיחֵם	(A; L: שְׁלִיחֵם)
Ez. xxxix,10:	וּבְזוּ	(A; L: וּבְזוּ)
Ez. xxxix,10:	בְּזוּיָהֶם	(A; L: בְּזוּיָהֶם)
Micah vi,7:	בְּרַבּוֹת	(A; L: בְּרַבּוֹת)
Zech. xi,3:	יָלַת	(A; L: יָלַת)
Job xx,7:	כִּנְלוּ	(A & L)
Job xxvi,13:	חָלָה	(A+L)
Job lx,22:	צָלוּ	(A & L)

of A and the second the versions of the above MSS, followed by the number of the MS:

iii,7: מַרְבּוֹת - מַרְבּוֹת (יא, יט);

vii,13: וִיכֹנְנָה - וִיכֹנְנָה (מג, יט, יא);

xxxvi,7: כַּהֲרִי - כַּהֲרִי (יא, יט);

liv,7: לַשְׂרָרִי - לַשְׂרָרִי (מג, יט);

lix,2: מִמְתְּקוֹמִי - מִמְתְּקוֹמִי (מג, יט, יא);

cvii,32: וִירוֹמְמוּהוּ - וִירוֹמְמוּהוּ (מג, יט, יא);

ib. ib. יִהְלִלוּהוּ - יִהְלִלוּהוּ (מג, יט, יא);

cxlviii,2: הִלְלוּהוּ - הִלְלוּהוּ (מג, יט, יא).

44. Other MSS read רבבות with Ḥaṭeph Pathah (among them MSS מג, יא, יט).

45. Other MSS, among them יא, point: קָלַת.

46. A vii,6: הַמִּלְקָקִים without Ḥaṭeph Pathah under the Mem; L in both places writes Ḥaṭeph Pathah under the Mem and not under the Qoph.

Neh. ix,24:	עַמְמִי	(A missing; L: עַמְמִי) ⁴⁷
Neh. xii,36:	מַלְלֵי גִלְלֵי	(A missing; L)

Special mention should be made of the forms הללויה, הללו, which are pointed with a Shewa under the *Lamedh* in L. and Ḥateph Pathah in most instances in A.

3. Below we set out further massoretic notes of A with their parallels in DHT.

A

Mm on II Chron. xxxi, 9 (הכהנים)

DHT §20

כל מלה דבקרִיה דאית בה גרשה⁴⁸
ותברא אית בנייהון שוא בלבד כמות
והמים גברו⁴⁹ ישתרגו⁵⁰ ויפקדו⁵¹ בר
מן ג דאית בה גרשה ותברא והיא בשוא
ופתחה ותעלו על שפת לשון⁵² בני ישראל
אל תלחמו⁵³ על הכהנים והלויים⁵⁴

כל תיבה שיש בה מארכה⁴⁸ ותברה כמו...
ישתרגו עלו על צוארי⁵⁰ אין בין מארכה
לתברה בתיבה אחת אלא שוא בלבד כל
המקרא על זה יתנהג חוץ משלשה פסוקי
... במארכה ותברה בתיבה אחת וביי
ניהם שוא ופתחה ואלו הם לכן הנבא
ואמרת ותעלו על שפת לשון⁵² בני ישראל
אל אל תלחמו עם יי⁵³ וידרש יחזקיהו
על הכהנים⁵⁴

4. The following fragments connected with §56 of DHT appear in three places in A:

A

Mm to Ps. lxxxviii,15 (למה יהוה תזנח)

DHT §56

למה ג רפי למה אמרת⁵⁵ תעמד ברחוק⁵⁶
תזנח נפי⁵⁷

כל קריה למה ולמה לאלף והיי ועיין
רפי כמו למה אמרת אחתי הוא⁵⁵ למה יי
תעמד ברחוק⁵⁶ למה יי תזנח נפשי⁵⁷ ...
חוץ מחמשה פסוקים כי הם סמוכים

47. MSS read: עממי, יא, מג.
48. For *Geresh-Gershah* cf. DHT §27 (sign of *Geresh* and *Pathah*) and the explanation given there to this sign; L, in fact, has no *Merkhah* in any of these places, but only *Ga'ya*; The word *Merkhah* can also indicate *Ga'ya*.
49. Gen. vii,19.
50. Lam. i,14.
51. Neh. vii,1 (and not Neh.xii,44; II Sam. ii,30, where this form appears with different accents).
52. Ezek. xxxvi,3.
53. II Chr. xiii,12.
54. ib. xxxi,9.
55. Gen. xii,19.
56. Ps. x,1.
57. ib. lxxxviii,15.

A

Mm to Ps. xlix,6 (למה אירא)

למה גרפי שכחתני⁵⁸ ונחתני⁵⁹ שמתני⁶⁰
 וכל אהיע דכות בר מן ה למה הרגותני⁶¹
 למה אככה⁶² למה היה כאבי⁶³ למה
 הציתו⁶⁴ למה אירא⁶⁵

Mm to Job vii,20

כל קריה למה דדגש טעמה על למיד
 וכל למה דרפי טעמא על מים בר מן חד
 למה שמתני למפגע לך⁶⁰

DHT § 56

לאחיע והם בדגשה למה הרגותני⁶¹
 למה אככה⁶² למה הציתו עבדיך⁶⁴
 למה היה כאבי⁶³ למה אירא בימי רעה⁶⁵
 וכל שאר קריה למה דגש בר מן
 שלשה ברפי תמוכים ולאחיע לא סמוכים
 למה שכחתני⁵⁸ למה ונחתני⁵⁹ למה שמ-
 תני למפגע לך⁶⁰

טעם אחר – כל למה דגש טעמו על למיד
 ישימו וכל למה דרפי טעמו על מים
 יקימו ובנאמו מלרע ינעימו בר מן חד
 באיוב מיוחד על למיד הטעם ומלעיל
 ברפי יונעם למה שמתני למפגע לך⁶⁰.

5. The two following Aramaic fragments are interesting on account of the use of the root נקט^{65a} in place of נקד, apparently under the influence of Arabic *ḡā*.

Mm on II Sam. ix, 12 (בן)

ד מקפין בתרתין נקוטין מטעיין בן ששי⁶⁶
 בן אחד⁶⁷ בן קטן⁶⁸ בן פריץ⁶⁹

DHT § 41

כל בן אשר במקרא סמוך ומוקף ...
 בשלוש נקודות יהיה ... חוץ מארבעה
 במקרא במקף ובשתי נקודות ותלד בן
 ששי ליעקב⁶⁶ וימלט בן אחד⁶⁷ ולמפי-
 בשת בן קטן⁶⁸ והוליד בן פריץ⁶⁹

The continuation of this paragraph, לעולם בשתי נקודות, וכל בן בטעם גרש ... is briefly hinted at in A in the Mm to Is. viii,2 in the words: ז בטע' בתלת' נקוט'.

58. ib. xlii,10.

59. ib. xliii,2.

60. Job vii,20.

61. I Sam. xxviii,15.

62. II Sam. ii,22.

63. Jer. xv,18.

64. II Sam. xiv, 31.

65. Ps. xlix,6.

65a. This spelling also in B, e.g. at Lev. xv,25: Mm בתלתה נקוטין; בתלתה נקוטין בר מן חד ... בתרין נקוטין בר מן חד, and also in other passages.

66. Gen. xxx,19.

67. I Sam. xxii,20.

68. II Sam. ix,12.

69. Ezek. xviii,10.

6. The following paragraph in DHT has a partial Aramaic parallel in our MS.

A	DHT §42
<p>Mm to Job xli,26 (את-כל-גבה) כל את מקף בתלת נקודות בר מן את כל גבה יראה⁷⁰ וכל את דדגש בתרתין נקוד טין בר מן את גאון יעקב⁷¹ את ארם נהרים⁷² כי את אשר יאהב⁷³</p>	<p>כל את ואת דמקף בשלש נקודות יתקף חוץ מאחד במקרא מיוחד את כל גבה יראה⁷⁰ כי הוא מקף וסמוך בשתי נקוד דות תמוך... חוץ מפסוקים שלשה כי הם בגרשה ושלש נקודות בהם חרושה את גאון יעקב⁷¹ בהצותו את ארם נהרים⁷² כי את אשר יאהב יי יוכיח⁷³.</p>

7. We shall end this series with one fragment from A in mixed language, since only the expression בר מן is Aramaic. Its contents are parallel to the text of MS A of DHT as well as to text 19, as is no. II of this series.

A	DHT §35 MS A
<p>Mm on Ezek. i,15 (ומעשיהם) כל לשון עשייה בגיעיה ומקף בר מן ה⁷⁴ ישועת בל נעשה ארץ⁷⁵ ומראיהם ומע- שיהם⁷⁶ וירא האלהים את מעשיהם⁷⁷ ויעשו כן⁷⁸ ויאמרו אליו מה נעשה לך⁷⁹</p>	<p>כל לשון עשייה שבמקרא מקפין בגיעיה... חוץ מן ששה פסוקים נקראים בשופר בלשון עשייה ויעשו כן ויצאו אליו את חמשת המלכים⁸⁰. ישועת בל נעשה ארץ ובל יפלו ישבי תבל⁷⁵ ומראיהם ומע- שיהם כאשר יהיה האופן⁷⁶ ויאמרו אליו מה נעשה לך וישתק הים מעלינו⁷⁹ וירא האלהים את מעשיהם⁷⁷ ויעשו כן דתנין⁷⁸</p>

8. The series of Hebrew comparisons begins with a fragment which is close to the style of DHT.

70. Job, xli, 26.
 71. Ps. xlvi,5.
 72. ib. lx,2.
 73. Pr. iii,12.
 74. MS 19 has four instances: כל לשון עשייה בגיעיה בלא שופר בר מן ד' בשופר ישר ישועות בל נעשה ארץ ומראיהם ומעשיהם וירא האלהים את מעשיהם.
 75. Is. xxvi,18.
 76. Ezek. i,16.
 77. Jonah iii,10.
 78. Ex. vii,10.
 79. Jonah i,11.
 80. Josh. x,23.

A

Mm to Ps. i,1 (לא ישב)

סימן סוף הפסוק שלשלת הספרים אשר ירים ואשר ישפיל אם יהיה בראש התיבה ירים למעלה כמות לא ישב⁸¹ ואם יהיה הטעם באות השני מן התיבה וקודם לו שבא⁸² למעלה יהיה כמות ודמו סלה⁸³ והשאר למטה.

DHT §25

ידע הקורא אשר בשלשת הספרים קורא כי בסופי הפסוקים אם יהיה הטעם בראש התיבה יונעם ובאות ראשון יוטעם למעלה טעמו ובפיו ירימו ושופר ישימו כמו ובמושב לצים לא ישב⁸¹ ... ואם באות שני מן התיבה טעמו ושוא תקדימו כמו כן למעלה טעמו ולרום ירימו כמו על משכבכם ודמו סלה⁸³ ... ושאר סופי פסוקים טעמיהם למטה ...

9. There is a contact in style also in the following passage which is in Hebrew in both. Note the use of השען in both, and the Aramaic word סימניהון in A.

A

Mm to Job ix,33 (יש-)

כל יש שבמקרא אם יפטיק בשתי נקודות יהיה ואם תקיף וגשען טעמו על האות הראשון מן התיבה יהיה בשלוש נקודות נקודות כמות יש הבל⁸⁴

DHT §40

... כאשר תשען התיבה כמו הן שן יש על תיבה סמוכה לה והטעם על האות הראשון שבתיבה הסמוכה לה תהיה בשלוש נקודות לעולם כמו ... יש הבל אשר נעשה⁸⁴

Mm to I Kings xvi,24 (שם)

שם ו וסימניהון אברם⁸⁵ אברהם⁸⁶ בכורה⁸⁷ נטר⁸⁸ קרתה⁸⁹ דברה⁹⁰

... ויקרא אברם שם בנו⁸⁵ ויהי שם בנו הבכור יואל⁸⁷ ... וגם שם עיר המונה⁸⁹ על שם שמר אדני ההר שמרון⁸⁸

10. The following note is close to the contents of §26 in DHT.

81. Ps. i,1.
82. שא=שוא; cf. A. Dothan, "שמותיו של השוא בראשיתו של הדקדוק העברי", *Leshonenu* 19 (קובץ מיוחד), pp. 13-30, 1953-4.
83. Ps. iv,5.
84. Eccl. viii,14.
85. Gen. xvi,15.
86. ib. xxi,3.
87. I Sam. viii,2.
88. I Kings xvi,24.
89. Ezek. xxxix, 16.
90. Pr. xxx,4; *Okhlah we-Okhlah* p. 176 §24; E. Ehrentreu, *Untersuchungen über die Masora*, Hannover 1925, p. 43.

A

Mm to Pr. xix,19 (גדל חמה)

לכו בנים⁹¹ עשה אתי⁹² לך אני⁹³ לקח
בגדו⁹⁴ קרא נא⁹⁵ שמע נא^{95a} בבוא
רשע⁹⁶ במקום געייה אין שופר ואם אין
געייה יש שופר בבוא הזיפים⁹⁷ לכו וראו⁹⁸

DHT § 26

... אם בה געיה יהיה בלא שופר יהיה
ומוקף לפני טרחה מצויה כמו... לך אני
הרשעני⁹³... גדל חמה נשא ענש⁹⁹...
בבוא רשע בא גם בח⁹⁶ לכו בנים שמעו
לי⁹¹ עשה אתי למען שמך⁹²... ואם בלא
געיה תצא שופר בתבה הראשונה תמצא
ולפני טרחה כגון לכו וראו מפ-
עלות⁹⁸... בבוא הזיפים ויאמרו לשאול⁹⁷

11. The formulation of the following fragment is identical with §221 of *Okhlah we-Okhlah*, though some of the examples it has in common also with DHT.

A

Mm to II Chr. xviii,33 (הפך ידך)

ו ווגין מן ב דמיין מתחלפין בטע' ואברהם
היו יהיה¹⁰⁰ ויאמר כי יהיה שלום¹⁰¹ לא
תהיה משכלה¹⁰² לו תהיה שוק הימין¹⁰³
כל אשר אין לו סנפיר¹⁰⁴ וכל אשר אין
לו¹⁰⁵ כל אשר תמצא ידך¹⁰⁶ תהי נא
ידך¹⁰⁷ כי לא יוכלו¹⁰⁸ כי לא יכלו לע¹⁰⁹
הפך ידך¹¹⁰ הפך ידך¹¹¹

DHT § 19

חוץ משלשה עשר פסוקים מחלפים...
שאף על פי שאין ביניהם שלשה מלכים
הם בשישלה וסימנם ואברהם היו יהיה
לגוי גדול¹⁰⁰... המקריב את דם השל-
מים לו תהיה¹⁰³ וכל אשר אין לו סנפיר¹⁰⁵
... הפך ידך¹¹⁰ דדברי הימים כי לא
יכלו לעשותו בעת ההיא¹⁰⁹ כל אשר
תמצא ידך לעשות בכחך¹⁰⁶

91. Ps. xxxiv,12.
92. ib. cix,21.
93. ib. cxix,94.
94. Pr. xx,16.
95. Job v,1.
95a. Job xlii, 4.
96. Pr. xviii,3.
97. Ps. liv,2.
98. Ps. lxvi,5.
99. Pr. xix,19.
100. Gen. xviii,18.

101. Is. xxxix,8.
102. Ex. xxiii,26.
103. Lev. vii,33.
104. Dt. xiv, 10.
105. Lev. xi,12.
106. Eccl. ix,10
107. II Sam. xxiv,17.
108. ib. xvii,17.
109. II Chr. xxx,3.
110. ib. xviii, 33.
111. II Kings xxii,34.

12. Before passing on to deal with the problem of the connection of A with §§ 14 and 34 of DHT, we shall first list a number of fragments connected with

the paragraphs of DHT according to Baer-Strack, and also with the material published by them after § 56.

Jud. vi,4: (= Baer-Strack § 75). כל קריה שור ושה בר מן חד ושה ושור ולא ישאירו מחיה בישראל:

Jud. xviii,30: (= Baer-Strack § 60). ד' אותות תלויים מישה מי'ר 112 רש'ים 113 מרש'ים 114

Jud. xx,18: 119 דמלכים באים 117 בנין 116 א'ש 115 כן 116 צבאות 118 דמלכים באים 119 י קרי ולא כתב בני פרת 115 איש 116 כן בנין 117 צבאות 118 דמלכים באים 119 122 א'ל 121 א'ל 123 לה (= Baer-Strack § 62).

I Sam. xiv,34: (= Baer-Strack § 74). כל לשון דם הדם דמו על בר מן חד אל ויאמר שאול פצו בעם:

II Kings xix, 2, Mp to (= Baer-Strack § 75). ל' ושאר ישעיה בן אמוץ הנביא: ישעיהו הנביא בן אמוץ

Is. xvii,8 והחמנים ב והאשרים והחמנים אשר למעלה מעליהם 124 בתרייה פת' Cf. also Mm to II Chr. xxxiv,4: והחמנים ב והאשרים אשר למעלה קדמ' קמץ: DHT § 48: כל בכיל וכל ה' הבאים על ח'ית לעולם פתח בר מן ג קמצין מכל החי 125 והאשרים והחמנים והמטפחות והחריטים 126

Ps. xxxviii,7: (= DHT § 49). קדר הלכתי יהוה לא גבה לבי 127 קדר הלכתי 128

Ps. lxxix,81: (= DHT ibid.). יחלתי ה ואל תצל 129 יראיך יראוני 130 כלתה לתשועתך 131 סתרי ומגני 132 קדמתי בנשך 133

Job xxxviii, 11, to (= DHT § 8). ב חד' כת' א' וחד' כת' ה': ופה בופה אשליך לכם גורל ופא ישית 134 ופא

112. Ps. lxxx,14

113. Job xxxviii,13.

114. ib. 15.

115. II Sam, vii,13.

116. ib. xvi,23.

116a. ib. xviii,20.

117. II Kings xix,37.

118. ib. 31.

119. Jer. xxxi, 38.

120. ib. 1,29.

121. Ruth. iii,5.

122. ib. 17.

123. Cf. A. Sperber, "Problems of the Massora", HUCA (1943), p. 300.

124. II Chr. xxxiv,4.

125. Gen. vi,19.

126. Is. iii,22.

127. Ps. cxxxi,1.

128. Job, xxx,28.

129. Ps. cxix,33.

130. ib. 74.

131. ib. 61.

132. ib. 122.

133. ib. 147.

I Chr. xxiii,30: כל קרייה להלל ולהודות בר מן חד להודות ולהלל ולעמד בבקר בבקר (= Baer-Strack §75).

13. The author of §14 of DHT deals with two problems: in the first part he quotes those examples where a number of scribes used Ḥaṭeph-Qameṣ instad of Shewa, and in the second part — which looks like a note or the addition of another copyist who collected material connected with the problem of the Ḥaṭeph-Pathah which was not written in verse form — we are given a description of the system of vocalization employed by Rabbi Phineas the Head of the Academy.

Remains of the system described in the first part have also remained in L: מרדכי (I Kings, iv,12), ליקמעם (I Sam, xxiii,1); הגרנות (Josh. xxiii,5); יהדפם (Est. ii,5, etc.); ואשקלה (Ezra viii,25); ירקעם (I Chr. ii,44). The rest of the examples or forms parallel to them are preserved in A, and where these verses are not extant in A, they can be discovered in MSS resembling A to some extent, such as MS מג of Ginsburg; one was transmitted in the name of Hilleli and also in other MSS (ונורעה, Nu. v,28); in A: שמעה (Ps. xxxix,13); ונורעה (Nu. v,28); קהת, הקהתי, הקהתים (Josh. xxi, 4.5. 20. 26; I Chr. v,27. 28; vi,1.18; II Chr. xx,19); יקנעם¹³⁵ (Josh. xxi,34); וסעדה (I Kings xiii,7); בסאסאה (Is. xxvii,8); וצעקו (Jer. xxii,20); וצעקו (Jer. xlvi,20); ומג (Dan. viii,13); ומג (Est. ii,14); ונקראה¹³⁶ (Nu. vii,85; In the Massorah of MS מג a variant reading is given to this, and so reads MS ז of Ginsburg).

The second part constitutes a summary of the method used by Rabbi Phineas, who may be identical with Rabbi Phineas the Payyetan.¹³⁷ From the examples we see that R. Phineas read Ḥaṭeph-Pathah a) when there were two similar letters; b) after the definite article in certain cases; c) after *Waw* Conjunctive; d) after *Mem* in certain cases; e) in place of Mobile Shewa in the middle of a word; f) in place of Mobile Shewa at the beginning of a word. Except for the last type (גדי, קשי), BA followed his system and also pointed these places with Ḥaṭeph-Pathah instead of with Shewa. There is no need here to supply examples for type (a), as we saw a whole series of these in

134. Josh. xviii,8.

135. As against this, cf. xii,22 in L: יקנעם with Ḥaṭeph-Qameṣ under the *Nun* as against A, which points with Shewa, and יא, יט, both of which point with Shewa.

136. British Museum A.M. 15250, a complete Bible from the middle of the thirteenth century.

137. Cf. on the subject of the identity of Phineas the Payyetan *Yedi'oth ha-Makhon le-Heqer ha-Shirah ha-Ivrith* V, 129.

connection with the comparison with §33 of DHT above (§2), in any case we also find examples mentioned here, pointed with Ḥaṭeph-Pathah in A: המְשָׁרִים (I Chr. xv,27)¹³⁸; שׁוֹטְטוּ (Jer. v,1) התפֹּרְרָה, התמוֹטְטָה (Is. xxiv, 19); The examples of type (b) also appear with Ḥaṭeph-Pathah; many more can be added to them from A, mainly under *Resh*: הַרְבִּיעִית (I Kings vi,37); הַרְכוּשׁ (I Chr. xxvii, 31; II Chr. xxi, 17); הַרְשָׁעָה (Ezek. iii,19). Similarly, these words are pointed with Ḥaṭeph-Pathah where Conjunctive *Waw* is followed by Vocal Shewa. To the five examples given in the first chapter of this article, we might add: וְשָׁלַח (II Kings ix,17); וְשָׁמַע (II Kings xix,16); וְקָרַב (Ps. lv,22); וְשָׁבַע (II Chr. xii,13)¹³⁹; וְכָכַל (I Chr. xxix,2); וְלָצִיחַן (Ps. lxxxvii,5). It is worth noting that also the copyist of L sometimes used this punctuation: וְלֹהֲבִדִיל, Gen. i,18; וְתָהָב, ib. ii,12) as though he had begun, in this respect, to make his punctuation agree with A and stopped this experiment as he found it impossible to carry it out fully.¹⁴⁰ Type (d) has parallels in A, though that MS extends the use of Ḥaṭeph-Pathah: בְּסֶבֶךְ (Ps. lxxiv,5); בְּרָשָׁעִים (Pr. xxiv,19); לְרִיחַ (ib. lxvi,12); לְשָׁפְנִים (Ps. civ,18); לְמַלְכִים (Pr. xxxi,4). Examples of type (e) are not represented in the extant part of A¹⁴¹, however, Ezek. xxxv,11 אֲשַׁפֵּטֶךָ is attributed to R. Phineas — a punctuation which is found in A — while to R. Aaron ben Asher the punctuation אֲשַׁפֵּטֶךָ is attributed.¹⁴²

This paragraph is also connected with the note of Mm in A on Jud. v,12: וּשְׁבָה 143 וּסְגַר 144 וּשְׁלַח 145 וּשְׁמַע 146 כְּאִשֶּׁר יִתְיַצֵּב הַטַּעַם עַל הָאוֹת הַשְּׁלִישִׁית עִם גִּיעִיהָ בְּאוֹת הָרֵאשׁוֹנָה יִהְיֶה פֶתַח.

The relationship between BA and Phineas still needs careful study. It is to

138. There are exceptions also in A: ix,33; xv,16 where the above MSS יא, יט, מג point משוֹרְרִים as against A's מְשָׁרִים.
139. Also in the parallel passage I Kings xiv,21; it is interesting to note that also L writes Ḥaṭeph-Pathah in all passages, except the next instance.
140. E.g., in Lev. xxv,34 he does not point וְשָׂדֶה but וְשָׂדֶה; cf. the places mentioned in chapter I.
141. Is. x,9 A reads: יִכְתְּבֶם like L; while MS יז (above, note 136) and Ms ד in Ginsburg's apparatus (British Museum Har. 5720) write: אִכְתְּבֶם; the second example (Jer. xxxi,33) is missing in A, in L it is pointed as in DHT; several MSS in Ginsburg's apparatus also point the *Taw* with Ḥaṭeph-Pathah (amongst them also MS מג) and others (amongst them יז, יא, יד) point with Ḥaṭeph-Qames; it would be worth while to examine the MSS of DHT; the MS noted as S in the Baer-Strack edition is not at present in its place in the Sicilian Synagogue at Rome.
142. Cf. Baer-Strack, Addenda p. 84; L: אֲשַׁפֵּטֶךָ.
143. Also L writes here Ḥaṭeph Pathah under the *Shin*.
144. Is. xxvi,26.
145. II Kings ix,17. Also L.
146. ib. xix,16. Also L.

be hoped that among the Genizah Fragments, which include liturgical poems, material will come to light which will also clarify the problem connected with the attempt to identify the Payyetan Phineas with the Massorete R. Phineas, Head of the Academy. It is worth noting that the Payyetan Phineas signed one of his poems: פִּינְחָס הַכֹּהֵן בִּירְבִי יַעֲקֹב מִכְפָּרָא. According to ancient sources, כְּפָרָא is a suburb of Tiberias: ר' יוחנן קרי לה בכנישתא דכיפרא ואמר: (P.T. Meg. 1a)¹⁴⁷, "R. Johanan read it in the synagogue of Kefra, and said, this is an integral part of Old Tiberias".

14. We shall end the comparison with the material published by Baer-Strack with §34. This paragraph is somewhat unusual in that it does not include material in verse form, and there is a suspicion that the words מַהֵם מִשְׁתַּנִּים, which were added to the expression חוץ מאלה הנמנים in order to make them agree with the usual rhymes in the collection, are not taken from ancient sources¹⁴⁸; in any event, they are missing in L. In addition, also the form of the quotations does not agree with the custom of this collection, in that it first introduces the principal word and only afterwards the rest of the verse.

Were we to believe the colophon of MS T 17, according to which this paragraph is taken from a MS sold by "Nehemiah ben Asher the Old and Great Teacher", this paragraph would be very important. It is, however, advisable to leave this problem alone, for it seems that Firkovich's hand was in this.

This paragraph caused much confusion when it was attached to L, since the material described in it was in complete contradiction to the text of the MS, which was not at all pointed according to this rule. It seems that the revisor found no other solution but to point the beginning of the paragraph according to the habits of L, i.e.: המְדַבְּרִים, המְבַקְשִׁים, המְלַקְקִים, המְתַעֲבִים, המְנַדְּבִים, המְצַאֲתָנִי, the *Mem*, without considering that in this case there would have been no reason for enumerating instances of something which was in no way unusual. There is no doubt that this paragraph contains material which sums up the laws of A, and that it belongs to the massoretic literature directly connected with this MS and should not have been attached to L. However, once it does appear there, the corrector should have corrected the whole MS according to it, so as to make it agree with this paragraph and with the true Tiberian punctuation, instead of spoiling the pointing of the above paragraph. We have not so far come across fragments similar to this paragraph in the Mm in A. It may of

147. Cf. M. Zulay, "ארץ ישראל ועליית רגלים בפיוט ר' פינחס", *Yedi'oth ha-Hevrah le-Heqer Eres Yisra'el*, 4 (5712), p. 51.

148. According to the editors, it also occurs in T 17. We have not been able to check this.

course be that the lost parts contained such parallels; but the text itself enables us to prove that this paragraph contains valuable material.

We may assume that this paragraph formed part of a work which summed up also other rules connected with A, perhaps a treatise dealing with the subject of the Ga'ya. It is interesting that our MS — in so far as they are not missing — supplies the exceptions as noted here, along with L¹⁴⁹ — where they are not exceptions, but necessary on account of its basic principles —, though most of the places enumerated at the beginning of the paragraph appear in this form in A. In this connection we supply two lists, the first of which will enable us to see that A is pointed according to the principle of this paragraph in the examples listed there and similar ones. The second list endeavours to exemplify that this phenomenon is not necessarily connected with the letter *Mem*, for also other letters take Ḥaṭeph-Pathah instead of Shewa when they are preceded by the interrogative particle or the definite article with Ga'ya. We do not list here any exceptions, nor examples which appeared already in Isaiah ch. i.

List 1: וְהִמְבִּקְשִׁים (Josh. vi,9,13); וְהִמְבִּקְשִׁים (Jer. xi, 21); וְהִמְבִּקְשִׁים (I Sam. xxv, 26); וְהִמְבִּשֵׁר (I Sam. iv,17); וְהִמְדַּבֵּר (II Sam. xiv,10); וְהִמְדַּבְּרִים (II Chr. xxxiii,18); וְהִמְהַלֵּךְ (Ps. civ,3); וְהִמְחַכִּים (Job iii,21); וְהִמְכַבֵּד (II Sam. x,3; I Chr. xix,3); וְהִמְלֵא (Am. ii,13); וְהִמְמַלְאִים (Zeph. i,9); וְהִמְלַמֵּד (Ps. cxliv,1); וְהִמְמַלְטִים (II Sam. xix,6); וְהִמְנַנֵּן (II Kings iii,15); וְהִמְנַדִּים (Am. vi,3); וְהִמְקַדֵּשׁ (Ezek. xlvi,11); וְהִמְשַׁלַּח (Ps. civ,10); וְהִמְשַׁלְּחִים (II Chr. xxxii,31); וְהִמְרַגְלִים (Josh. vi,23); וְהִמְרַצַּח (II Kings vi,32); וְהִמְשַׁמַּח (Jud. ix,13); וְהִמְתַּכֵּן (II Kings xii,12); וְהִמְצַאֲתֵנִי (I Kings xxi,20); וְהִמְזַמְתָּה (Jer. xi,15); וְהִמְסַלֵּה (II Sam. xx,12,13); וְהִמְנֹשֵׁי וְהִמְנֹשֵׁי (Dt. xxix,7; Josh. i,12; iv,12; xii,6; xiii,7; xviii,7; xxii,21; II Kings x,33; I Chr. xxvi,32; xxvii,21).

List 2: וְהִנְשַׁמֹּת (Jer. xxxiii,10; Ezek. xxxvi,35); וְהִנְקֵלָה (I Sam. xviii, 23); וְהִתְמַלֵּא (Job xl,31); וְהִתְקַשֵּׁר (ib. xxxviii,31); וְהִתְשַׁלַּח (ib. ib. 35); וְהִשְׁכַּחְתָּם (Jer. xliv,9).

These examples lead to the following conclusions: The author of the Mm of A had before him collections of similar content to the paragraphs in DHT in Hebrew and Aramaic, but they were not identical with the text of DHT. The stylistic connection between the material of A and DHT which can be established here and there, can be explained by the fact that the author of

149. Except for II Chr. xxxiii,18: וְהִמְדַּבְּרִים in A; Cf. DHT p. 33, note 2.

150. Such a quotation appears on the margin of B in connection with Ex. iii,18: כל לשון הליכה עם דגש סמוכה בפתחה ערוכה כמו גלכה נא ואלכה נא.

these verses, besides the text of A or its parallel, also knew the notes which appear in the Mm of this MS and was influenced by them.

Aaron ben Moses ben Asher was not the author of these verses, for in that case it cannot be explained why these verses never appear in A; such restraint on the part of the author cannot be assumed in spite of the limited space at his disposal, for at times we find quite large fragments inserted in his Mm, and in another ancient MS a short paragraph from DHT is quoted.¹⁵⁰ There were other compositions besides the verses of DHT which sought to sum up the rules of the Tiberian punctuators. §34 without the addition **מהם משותפים** may represent such a fragment. When the copyist of L attached the verses and other paragraphs to his MS, he was not aware that he was using alien material which could not serve as a commentary on his text. It is almost certain that he tried at times, while correcting the MS, to make the text agree with these rules, just as he had tried to do with the divergencies of BA and BN. The difference between these two types of adaptation is that with regard to the divergencies, we possess no proof that he had a properly drawn-up list or a complete work at his disposal. The attempts at adaptation were apparently made with the aid of a Bible MS, while in our case the corrector of L was faced with a twofold problem, since beside the MS *Vorlage* from which his MS had to be corrected, he was obliged to consider also the theoretical material which he had added at the end of his MS, on the completely mistaken notion that L agreed with A. It was impossible to carry out such complete adaptation, as this meant the alteration of too many passages. Had he known before what difficulties he was creating for himself by the addition, he would, no doubt, have thought better of it, like Jacob ben Hayyim at the beginning of the fifteenth century, who decided to do without DHT — which had already been set up for his edition — and instead printed the **דרכי הנקוד והטעמים** by Moses the Punctuator¹⁵¹, which is based on a MS of that period.

IV. ORIENTAL AND OCCIDENTAL READINGS

The third group of material which distinguishes between two types of Bible MSS are the divergencies between Or. and Occ., *i.e.* between the MSS current in Palestine and those current in Babylonia. Such a collection was allotted space also at the end of L. A check of notes of this type which appear on the margin of L proves that this list is not a summary of the notes of that same MS, but was taken from a different source and was drawn up by way of comparison between a certain MS and another MS that was considered its opposite in

151. Published with additions by the present author, *Ha-Sofeh le-Hokhmah Yisrael'* 1929, pp. 267-344.

view. Thus, according to the list in L, Occ. read שמה in I Kings xvii,4 and Or. read שם, though both A and L write שם, *i.e.* according to Or. As against this, Ginsburg has the note: "שם- כן למערבאי למדנהאי שמה". Also other examples which were not made to agree with Occ. according to L agree with other lists and notes; among these are the readings of those two types. It should be pointed out that also MSS pointed according to the Babylonian supralineary punctuation do not always agree with the Or. readings. We must realize that we have no authoritative list of Occ. and Or. readings comparable with the List of Divergencies discovered in *Kitāb al-Khilaf* by Mishael ben Uzziel. Moreover, it would be wrong to think that Occ. systematically disqualified all the readings of Or., on the contrary, they tried to learn from each other. A represents an example of such cooperation.

Kahle¹⁵⁷, relying on the researches of N. Shapira, former lecturer at the University of Kovno, on the Babylonian Massorah, concluded that Aaron ben Moses ben Asher was the first who introduced Or. material into the Palestinian Massorah. I have no access to this study and am not sure that it appeared in print. In any case, if this hypothesis is based on authoritative material, A can also serve as a support for it, since we frequently find words in the Mm of A pointed according to the Babylonian system; there are also instances where a series of words in the Mm is pointed according to a mixed system, partly supralinear and partly Tiberian.

One may find Babylonian influence in those places where A has Ḥateph-Ḥireq, e.g.: Josh. ix,12: והיה; I Kings xvii,11: לִקְחֵי; Is.xi,16: לִשְׂאֵר; Ps. xlv,11: וְרָאֵי; ib. xiv,1; liii,2: הִשְׁחִיתוּ, הִתְעִיבו; ib. lxiii,1: בְּהִיּוֹתִי; ib. lxxviii,5: וּלְרִוּוֹנִים; ib. cxl,5: פְּעָמַי; and perhaps Pr. iv,4: יִתְמַךְ; ib. xxxi,4: וְלִרְוּוֹנִים; Job xv,16: וְנִתְעַב. The question, of course, arises why not also the Ḥateph-Sere appears since it, too, forms part of the Complicated Babylonian system. The expression Ḥireq-Ḥateph we meet with in *Horayath ha-Qore* (*Manuel du Lecteur*, ed. Dérenbourg, p. 369):

... כל אות שיהיה תחתיו הוא והיה סמוך לאחר מאותיות אהה-ע יצא אותו הוא במלך שהוא תחת אות אהה-ע הסמוך והוא כמלך חטף קל כמו ואם ככה¹⁵⁸ יצא הוא בחרק חטף ואם יש עם שהוא געיה יצא בחרק בשווה כמו ואם יותר¹⁵⁹ נקרא כאלו הוא נקוד ואם...

In the section on the Shewa in DHT (§ 11, text A at end) three of these

157. "Der Alttestamentliche Bibeltext", *Theologische Rundschau* 1933, pp. 227-238 (= *Opera Minora* p. 70-5).

158. Nu. xi.15.

159. Ex. xxix, 34.

examples appear together¹⁶⁰: might there not be a connection between this phenomenon and this text? In addition, it is interesting to note that also A several times has מל instead of של (שלם), as in B¹⁶¹; this, too, is Babylonian influence. A comparison of the relevant material in the Sassoon MS 507, which contains Babylonian elements in its Massorah, will help us no doubt to solve this problem¹⁶². It is also worth mentioning that in Tiberias we hear of both a Palestinian and a Babylonian congregation in the middle of the eleventh century¹⁶³; almost certainly Tiberias also had congregations of Babylonian Jews before that period, who kept to their own holy scrolls, and the Tiberian punctuators used these for the purpose of comparison.

In spite of the Babylonian connections reflected in these phenomena, it can be established that A is undoubtedly a Palestinian product.¹⁶⁴ The use of Ḥaṭeph-Pathah instead of Shewa again leads us to Palestine, for in the Palestinian punctuation many places are pointed with Pathah instead of Shewa¹⁶⁵. Similarly, Palestinian origin is shown by the fact that in Aramaic texts in Mp and Mm, the copyist preferred to use *He* instead of *Aleph* at the end of words¹⁶⁶.

V. THE MASSORAH PARVA OF A

Before we compare the Mp of the two MSS, we shall deal with the text itself, and more generally with its punctuation. On consulting the appended facsimiles, it is obvious that the text has been corrected in a number of places. In the preceding paragraph we saw a number of corrections aimed at removing from the text traces of the Or. version. Another reason for correcting was for the authentication of the massoretic notes. Assuming that Solomon ben Buyā'ā copied the text which was subsequently pointed by Aaron ben Asher, one must suppose that also the copyist himself went over the text and compared it not only with his *Vorlage* but also with other texts, and that he corrected some places. It is all the more likely that the person who added the punctuation and the Massorah was obliged to correct and emend a number of places in order to make it agree with the text which served him as a model from the massoretic

160. לקחי (I Kings xvii,11); השחיתו והחטיבו (Ps. liii,2).

161. P. Kahle, *MdO*, 178.

162. We must, however, take into consideration that this MS, in spite of its relative antiquity, does not belong to the group of BA MSS.

163. Cf. *Encyclopaedia Ereṣ Yisra'el*, ed. J. Press, II (5708), p. 371.

164. Cf. Solomon Almoli, הליכות שבא, ed. H. Yellin, Jerusalem 5705, pp. 27–28. Of special interest are the instructive notes of the editor, *ib.* p. 90 ff. See also A. Bendavid, *Tarbiz* 29 (1960), pp. 250–60.

165. Cf. Abba Bendavid's review of A. Murtonen in *Kiryath Sefer* 33 (1957–8), pp. 482–491.

166. Cf. my article in the Jubilee Volume in honour of Alexander Marx, New York 5710, "שרידיים חדשים מירושלמי פסחים ה' ר' ז", Hebrew Section, p. 238.

point of view, e.g. Dt. xxviii,20 [וְאֵת הַמְּהוּמָה] he erased the *Waw*, in spite of the fact that logically there ought to be a *Waw* Conjunctive¹⁶⁷, because the tradition in his circles wrote without *Waw*; ib. xxxii,15 יִשְׁוֹעְתוּ, he was obliged to erase the *Waw* on account of the Massorah connected with this word, וְחָסִי. Ib. xxxiii,6 יִמְנָח, *Waw* is erased because of the note לִי חָסִי; II Sam. xii,31, it was almost certainly בְּמִלְכָן as it ought to be, but is corrected to בְּמִלְכָן so as not to contradict the Massorah, which reads בְּמִלְכָן as Qere as against the Kethib בְּמִלְכָן.¹⁶⁸ the same applies to ib. xix,32: הִירְדוּן: בִּירְדוּן. Unique in its kind is the correction which appears on the photograph, published by Wickes, in the margin: הַיְשָׁה (Gen. xxvii,24) which was corrected for fear lest the body of the text be illegible.¹⁶⁹

This is not the place to deal with the differences in text and punctuation between A and L, since these do not contribute much towards solving the problems which occupy us, yet we may mention a few of them to strengthen the view that the two MSS do not share a common basis in all details, in spite of the fact that both belong to the same textual type: II Sam. vii,22: A אֲדֹנָי אֱלֹהִים, L אֲדֹנָי יְהוָה; Ezek. xvii, 6: A פְּרִאוֹת, L פְּאֵרוֹת, and so in other places where this word occurs in A.¹⁷⁰

Also as concerns punctuation there are minor differences besides the phenomena we have already mentioned as being based on certain rules. There are some which are purely accidental or are connected with rules which are not clear to us, such as בְּחַמְשָׁה (I Kings xii, 32) as against בְּחַמְשָׁה of L: Ezek. xxxii,30 מִגְּבוּרָתָם as against מִגְּבוּרָתָם of L or ib. xxiv,17 תַּעֲטָה as against תַּעֲטָה of L. The last is important as diverging from the trend common to both, of preferring not to make frequent use of *Ḥateph* under gutturals (Ezek. xxii,26: הַעֲלִימוּ as against הַעֲלִימוּ of later MSS).

Among the "defects" of A we must not forget to mention the inconsistency in writing the *Mappiq*. In some instances it occurs inside the *He*, as is usual, and in others underneath the *He*.

The following comparison of part of Mp of the two MSS provides us with a true picture of A in itself and of its relation to L. In comparing corresponding massoretic notes of the two MSS, we arrive at the same conclusion as regards the difference between them. Notes quoted in a simple form in A are quoted in an inflated form on the margin of L, e.g.

167. This is the reading of many Hebrew MSS and of the ancient versions.
168. There are MSS which write בְּמִלְכָן without any note on Kethib and Qere.
169. It seems almost certain that this is a very late correction.
170. The form פְּרִאוֹת also appears in other Hebrew MSS; cf. the apparatus of Ginsburg and Kennicott.

II Sam. x,9 (בישראל)	A: ישראל קרי:	L: ישראל ק' יתיר ב'
Is. xxvi,20 (יעבור)	A: ז' מל'	L: יתיר ו' יעבר ק'
Ezek. xlvi, 21 (בתוכה)	A: ב כת' ה	L: בתוכו ק' ב כת' ה
Nah. ii, 1 (לעבור)	A: ד מל'	L: לעבר ק' ד מל'
Hos. viii,12 (אכתוב)	A: יתיר ו'	L: אכתב ק' יתיר ו'

Sebirin: There are *Sebirin* common to A and L of apparently ancient origin, e.g. Josh. i,7 (ממנו - ממנה); Jer. xlvi,45 (יצא - יצאה); I Chr. iii,19,21 (ובן - ובני), but on the margin of L appear *Sebirin* specific to it, e.g. Job xxix,25: ינחם - אנהם; Pr. xviii,24: איש with the note איש וקר' איש; II Chr. xiii,3: ג' סברין גבורי (גבור).

A similar tendency can be established in connection with massoretic abbreviations. A also uses abbreviations, especially with the series of the nations of Canaan, but L uses these abbreviations to a much larger extent: Josh. iii,10: את הכנעני ואת החתי ואת החוי ואת הפרזי ואת הגרזי והאמרי והיבסי (cf. also the parallel verses in Josh. and Jud.) both summarize ע'ת'ו'פ'י'מ'ס' or in similar mnemonic signs, but L alone uses this system also in other places, e.g. Josh. xvii,3.

But there is one phenomenon where the author of Mp of A is longwinded and L brief, namely when one word needs to be divided into two words or when two words have to be made into one:

Is. iii,15: (מלכם)	L: מה לכם קרי	A: כתב מלה חדה וקרי תרת' מלין
ib. xlv,24 (מי אתי)	L: מאתי ק'	A: כתב תרת מלין וקרי חדה
Ezek. xxx,17 (ופי בסת)	L: ל'	A: תרתין מלין כתב
Ps. x,10 (חלכאים)	L: חל כאים ק'	A: כתב מלה חדה וקרי תרי מלין
ib. iv,16 (ישימת)	L: ישי מות ק'	A: כתב מלה חדה וקרי תרתי
I Chr. ix,4 (בנימן)	L: בני מן ק'	A: כתב מלה חדה וקרי תרתי מלין
ib. xxvii,12 (לבנימיני)	L: לבן ימיני ק'	A: לבן ימיני ק' כתב מלה חדה

(it should be mentioned that the words לבן ימיני ק' are written on the other side of the margin).

II Chr. xxxiv,6 (בחר בתיהם); L: בחרבתיהם ק' and after it: כת' תרתין; A: כת' תרת' מלין וקר' חדא.

In many passages A is briefer than L and does not use the term Qere in cases where the special characteristic of the text can be pointed out without it. The following selected examples provide a survey of his method in this field:

		L	A
I Sam. ii,9	(חסידו)	חסידו ק'	ב' חס'
II Sam. xxi,9	(שבעתים)	שבעתם ק'	יתיר י
I Kings vii,36;	(ומסגרתיה)	מסגרתיה ק'	יתיר ו
Is. xxiii,12;	(כתיים)	כתים ק'	יתיר י

		L	A
ib. lvi,10;	(צפו)	צפיו ק'	ל' חס'
Jer. xv,16;	(דבריד)	דברך ק'	יתיר י'
ib. xxxii,35;	(החטי)	החטיא ק'	ב חס' א
ib. xxxiii,8;	(לכול)	לכל ק'	ל' מל'
ib. xxxix,16;	(מבי)	מביא ק'	ט חס' א
Ezek. xiv,14.20 (xxviii,3);	(דנאל)	דניאל ק'	ג חס'
ib. xvi,21;	(מברחו)	מברחיו ק'	ל' חס'
Job i,21;	(יצתי)	יצאתי ק'	ל' חס' א
I Chr. vii,34;	(ורוהגה)	ורוהגה ק'	ל' וכת' ו
II Chr. v,13;	(למחצצרים)	צרים ק'	יתיר צ

There are instances where both MSS do without the term "Qere", e.g:

I Chr. xxv,1	(הנביאים); L & A:	יתירי	; II Chr. viii,10	(הנציבים); L & A:	י
ib. vi,16;	(ומקוא... מקוא); L & A:	ב כת' א	; or both use a different alternative:		
II Kings xx,12:	בראדך L:	יתיר א	A:	ל' כת' א	
II Chr. v,2:	יקהיל; L:	יתירי	A:	ל' מל'	

It also happens, though rarely, that A uses "Qere" while L prefers not to use this term, e.g.:

Pr. viii,35	(מצאי);	A:	מצא ק'	L:	יתירי
ib. xxiv,17	(אויבך);	A:	אויבך ק'	L:	יתירי

There is generally agreement between these two MSS in notes where a word requires an explanation on account of irregular spelling. At times one MS supplies notes which are not essential or omits places where according to its system unusual phenomena need to be pointed out. In the following instances L is more correct, because it clarifies the obscurity in its note, than A which passes it over in silence:

Pr. xxii,14	(יפול); L:	יפל ק'	A:	no note;
I Chr. xviii,1	(לשאל); L:	לשאל ק'	A:	no note.

But there are instances where it is doubtful whether L is right:

Ezek. xlvi,8	(ונרפאו) 171; L:	ל' יתיר א';		
Ps. xxxiv,10	(יראו) 172; L:	יתיר א';		
Pr. xxiii,6; xxiv,1	(תתאו); L:	אין ק';		
II Chr. xi,17	(ריתאו); L:	ריתאיו ק'.	A, which sees no need to remark upon these forms, seems preferable.	

171. Cf. Targum ומתסן Kimhi; ונרפאו מליחתם, ונרפאו האלף נחה.

172. Targ. יראו = דחילו.

Those passages are typical where the Qere of A differs orthographically from L:

II Sam. xviii,12 (ולא) L: וְלוֹ קַי A: וְלוֹ קַי

There are differences between them which are without doubt due to a different interpretation; e.g: Job vi,21, A has לא without remark, while L wrote originally לו, but erased and corrected it to לא (giving לו as *Qere!*) basing himself on traditions also appearing in Rashi and Ibn Ezra, who in their commentaries read it as לו as against the Massorah of the Targum, who translated לא¹⁷³ (כי עתה הייתם לא-כדון הויתון כלא הייתון). Of interest, too, are the comments of both based on the Targum, when mentioning a number of places in connection with ער in the meaning of צר, I Sam. xxviii,16 (די את בעל דבביה Targum ויהי ערך).¹⁷⁴ There is agreement between both when mentioning *litterae minusculae* and *litterae suspensae*¹⁷⁵: Is. xlv,14 (ארך); Jer. xxxix,13 (גבושזבן); Pr. xvi,28 (ונרקן). Yet also with common phenomena there is sometimes a difference in details, e.g: Ps. xxvii,13 (לולא); A: נקוד מלמע' ולמטה; L: נקוד מן וו that is to say, there is no pointing on the *Waw*. Similarly Ps. cvii, where there is *Nun inversum*, beginning in verse 21 in L and continuing until verse 26, while in A the *Nuns* begin in verse 23 in accordance with the Massorah also quoted in Baer-Strack p. 60 (אלו אותיות מנוורות).

The above examples lead to the following conclusions: The material worked into these two MSS is generally common to both. The simpler forms in most cases prove A to be earlier than L.

VI. THE MASSORAH MAGNA OF A AND THE ALLEGED KARAISM OF THE TIBERIAN PUNCTUATORS.

The chapters reproduced in facsimile in this volume give the reader a general idea of the Massorah Magna of A. This material does not differ from the Mm known to us from other ancient MSS belonging to this type. Whoever attached these notes to the Biblical text had to consider the limited space at his disposal, which made it difficult for him to include much material that reflected his personal opinion. It is clear that besides the elaboration of the Mp, which

173. Cf. above in connection with the divergencies between BA and BN.

174. Cf. Micah v,13 (והשמדתי עריך Targum ויהי ערך); Is. xiv,21 (ומלאו פני תבל ערים) (ואשיצי בעלי דבביך); Ps. ix,7 also L contains the note ח' לשון שוא, in spite of the fact that the translation does not confirm this note; cf. Dan. iv,16 (this meaning is not pointed out as it is self-understood (חלמא לשנאיך ופשרה לעריך); cf. Rashi on the above passages, who agrees with Targ.

175. There are indications in A of an attempt to increase the size of certain letters under the influence of the Massorah, without noting the matter on the margin of this MS, e.g. the ה of ליהוה (Dt. xxxii,6), and perhaps also Job ix,34 (the ט of שבטו).

was one of his aims, he based himself on massoretic literature not connected with any definite passages of the text. He himself had to decide what to insert and what to leave out. We have already seen a whole series of such texts which were inserted in connection with one of the passages connected with these rules.

Here, we are mainly concerned with supplying scholars with passages of the Mm of this MS which might serve them as a guide in dealing with a problem which occupied the scholars of the last century, namely, the position of Karaism. Circles of students of the Massorah existed in Babylonia and in Palestine among both Rabbanites and Karaites. The problem is, which of the two sects preceded the other in this occupation and set the standards which were followed afterwards. Much ink has been spilled in order to clarify this problem, and it is difficult to come to a final decision on this subject.¹⁷⁶ Both sides have been quick to judge on the basis of unconvincing material. The position somewhat resembles that created in connection with the decision on the subject of the reliability of the MSS themselves as regards their Ben Asher origin. On the basis of notes found in secondary sources and isolated phenomena, they tried to arrive at conclusions without going into a detailed study of the subject. We ought to realize that in spite of the abundant material of Bible MSS and massoretic literature, scholars have not so far succeeded in discovering absolute criteria according to which we can classify the massoretic literature. Lack of knowledge of the main differences between the two camps makes it difficult to divide the material. The Rabbanites expressed no doubt concerning the reliability of MSS in possession of and written by the Karaites, and *vice versa*. Both used common material without any reservations, even though the possibility existed of admitting extraneous elements into the actual text. As far as the text is concerned, we can point out one passage of halakhic importance which occupied the scholars of this subject and the editors of the Bible text from the time of the Tosaphists until the last generations.

In B.T. *Sanhedrin* 4 b (cf. also *Zebahim* 38 a; *Menahoth* 34 b) there is a *Baraita* in connection with the four sections of the phylacteries for the head, based on the spelling of the word לטטפת:

ודכולי עלמא יש אם למקרא והתניא לטטפת לטטפת לטוטפת הרי כאן ארבע, דברי ר' ישמעאל ר"ע אומר אינו צריך טט בכתפי שתים פת באפריקי שתים.

"Everyone admits that the actual written text is authoritative here, for we have learned: *le-toṭaphoth* is twice written defective and once plene — that makes four (the plene spelling counts double); this is the opinion of R. Ishmael, but R. Akiba says: the explanation is unnecessary, for in KTPY the word טַטַּ

176. Of the literature dealing with Karaism, we may mention the comprehensive article by A. Dothan, "האמנם היה בן אשר קראי?" *Sinai* 41 (1956-7), pp. 280-312; 350-362.

means "two", and in Africa the word PT means "two" (thus twice two=four)."

Rashi, who worked on the basis of ancient, traditional exegesis, specified: "In the section of the *Shema*¹⁷⁷ and the section *Ki yēvi'ākha*¹⁷⁸ לטטפת is written without *Waw*, but in the section *Wē-hayah im shamoā*¹⁷⁹ לטטפוח is written plene." But the Tosaphists examined these passages and discovered that the exact scrolls have no *Waw* between the *Pe* and the *Taw* in any of these places, and gave different explanations to this passage.¹⁸⁰ Today we know that the "exact scrolls" are based on the Ben Asher text. Also Maimonides based himself on this text, as was proved in preceding articles in this volume, when he inserted the Ben Asher text in his *Code Hilkhoth Tefillin* ii, 4-7, deciding that all the three verses must have the spelling לטטפת in contrast to the express tradition of the Talmud.¹⁸¹ There is here a suspicion that this halakhic ruling is connected with a problem which distinguishes between the Karaites and the Rabbanites: the Karaites did not lay phylacteries, and no doubt their massoretic scholars were interested to choose a text which would not confirm the Talmudic explanation. Yet we may not decide such a complicated matter on the basis of a single suspicious place such as this, for the possibility exists that Rabbanite circles also deviated from the tradition quoted in the B.T. in the name of Rabbi Ishmael, the opponent of Rabbi Akiba. We must wait until we find in Karaite literature a discussion of this problem, and only then can we use this text as decisive proof for the Karaism of the Massorettes who decided on the spelling of this place.

Dr. N. Allony informs me that Karaite exegetes and philologists tried to give the word *Totepheth* a meaning contrary to the Rabbanite conception, which expressly connects this word with the phylacteries¹⁸². In addition to the problems connected with the Halakahh, one needs to take account also of other notes in the Mm, which from a different point of view can serve as evidence on this matter.

Of the passages we bring here, the first one deserves special attention as it relates to a theological problem, while the other examples, though interesting, are neutral.

A. Mm on Job viii,8: כי שאל נא לדר רישון אין כמהו במקרא חסר ולמה כי הדור

177. Dt. vi,8.

178. Ex. xiii,15.

179. Dt. xi,18; It is interesting to note that Rashi, in his commentary on this verse, does not mention this tradition.

180. Cf. Tosaphoth to B.T. Sanhedrin 4b, lemma לטטפת לטטפוח לטטפוח.

181. In connection with the chapters written in the phylacteries, the text preserved in the *Code* now serves us as a reminder of A, since Maimonides enumerates there all the defective and plene writings, no doubt on the basis of our MS.

182. Cf. S. Pinsker, לקרי קדמוניות, p. 123.

הראשון לא נכללו כל המצות שבתורה והוא מחוסר מצות הרבה לכן הוא מיוחד במקרא כי המצות לא נכללו אלא על ידי משה אדנינו

“This defective spelling (of רישון) does not occur again in the Bible. And why? Because the first generation was not crowned with all the precepts of the Law and is much deficient in precepts. Therefore it has a special position in the Bible, for the precepts were only given by our Master Moses.”

One cannot know who was the author of this tradition. It is quite clear, though, that it reflects a view opposed to the Mishnah (*Qiddushin* iv, 14 end): “Our forefather Abraham observed the entire Law”. The Talmud states (*Yoma* 28b): “Abraham observed the entire Law, even the law concerning the preparation of meals on a festival for the Sabbath if the latter occurs on the following day”. It is obvious that such exegesis originated from circles not accustomed to the above Rabbinic concepts. In spite of this, we ought to consider the possibility that contrary views in these matters were also held within Rabbanite circles. Yet, even if we do not countenance such a possibility, we cannot know if an explanation such as the above was not included because the editor of the Massorah did not consider the theological implication of this question, just as Maimonides did not take into account the above—mentioned *Baraita* when he fixed the Halakhah on the basis of the text of this MS on the subject of the phylacteries¹⁸³ and it did not occur to him that such a text could be a Karaite one.

B. Mm on II Chr. xxv,23: ואת אמציהו מלך יהודה ואת צדקיהו מלך יהודה¹⁸⁴ אמציהו נתפש וחזר צדקיהו נחטף ולא חזר.

C. Mm on II Chr. xxxii,29: ב סופי פסוק' דמיין וסוס ורכב רב מאד¹⁸⁵ רכוש רב מאד קדמיה חטף ותינינה מארך למה הראשון לרב היה ופתאם נחטף ואבד והשני לרב היה ורבה ופרץ.

D. Mm. on II Chr. xxxvii,7: אשים את שמי לעילום¹⁸⁶ מיוחד בכל המקרא ולמה נתחלף שהוא התנייה אם אצליח אשים את שמי ואם לא אצליח אעלים את שמי.

E. Mm on II Chr. xxxiii,20: שמואל הצדיק ויקברו בביתו¹⁸⁷ מנשה ויקברו ביתו להודיע כי כל ישראל קברוהו וכן הוא אמר וימת שמואל ויקבצו כל ישראל. מנשה אנשי ביתו קברוהו לכן הוא אמר ויקברוהו ביתו יואב ויקבר בביתו במדבר¹⁸⁸ למה¹⁸⁹.

Additional light will be shed on these explanations based on grammatical or massoretic phenomena which are of intrinsic interest, if we succeed in discover-

183. Cf. Jacob ben Ḥayyim in his Introduction to the Bible.

184. Jer. xxxiv,21.

185. Josh. xi,4.

186. Rashi: לעילום. Kimḥi: כמו לעולם; לעילום.

187. I Sam. xxv,1.

188. I Kings ii,34.

189. The words יואב—למה look as though they were added by a later hand.

ing their source or their parallels, A great deal of material is concentrated in connection with Ps. cxix also in A. Below is an example from these which also appears in the printed Mm. This material may help towards arriving at a solution of the problem of the originality of the person who composed the Mm on A; Mm on Ps. cxix,122: כל אלפא ביתא רבא אית בכל פסוק אמירה ודיבור ודרך ועדות ומשפט ופיקוד וציווי ותורה וחקים ואמונה רמו לעשרת הדברים ברמן פסוק חד ערוב עבדך.

As regards proof for the Karaism of the punctuators, we ought here to mention a matter which is actually more closely connected with the Mp.

A, in contrast to C makes no mention of the eighteen *Tiqqune Soferim*. Yet, even the absence of these notes, which are not compulsory, is no proof for the Karaism of the punctuator or of the person who attached the massoretic notes, just as the Rabbanism of the Tiberian punctuators cannot be proved from the fact that the copyist of C did use the T.S. extensively, for it cannot be ruled out that they were added when the MS was copied for the second time, as some scholars conjectured when denying the originality of C. Also the fact that the verses of DHT quote expressions which prove that the author of these verses was a Rabbanite¹⁹⁰ cannot serve as evidence for the Rabbanism of the Tiberian punctuators. It is, after all, almost certain that Aaron ben Asher was not the author of these verses, but that their author was influenced by him when using a text pointed by him and the massoretic notes which appear on the margin of A. In any event, A may well serve as one of the most important sources for clarifying this problem.

VII. THE RELATIONSHIP OF A TO OTHER ANCIENT MSS

The comparisons have shown that L does not represent the Tiberian system of punctuation in its original form; it does indeed belong to this type, but already its *Vorlage* deviated from the system represented in the massoretic MSS and literature connected with A. Therefore, in spite of the rather unsuccessful attempts at adaptation, it cannot serve as a substitute for the missing portions of A. Now the problem is how far the other ancient MSS dealt with above can fill this rôle. C is out of the question for a number of reasons: a) Comparisons made so far prove that this MS is closer to the system of BN. b) In the use of Ḥaṭeph-Pathaḥ between similar letters, it is far removed from the system of A. In only one field is there considerable closeness between it and A, namely, in the use of Ḥaṭeph-Pathaḥ at the beginning of words, as we saw in chapter I. We are not able to explain this strange phenomenon. Quite obviously, Kahle's hypothesis, that in the punctuation of his text Aaron ben

190. Cf. the article by Dothan (note 176 *supra*), p. 311.

Moses used this MS as a starting-point, is unacceptable. No one comparing this MS with A, without knowing of its colophon, would have thought of such a possibility. The assumption which comes nearest to the truth is that we have here a secondary copy made on the basis of a MS written at the time by Moses ben Asher, but that during the process of copying, fundamental changes in punctuation and accents were made on the basis of considerations unknown to us. A thorough and detailed comparison of A with other MSS might solve this problem.

Also the differences between A and L, in my opinion, did not arise during the lifetime of Aaron ben Moses but later. Thus also in this instance, Kahle's assumption that L represents a later stage in the system of Aaron ben Moses is unacceptable. If this were so, L would be more important than A, for it would represent a later formulation, so-to-say the final formulation of the famous punctuator. There is no basis to this assumption in the light of the comparisons with massoretic literature and the consistency in punctuation.

To the ancient MSS datable in the years 930–1121 (the date of copying, the time of the dedication, a new binding, the time of selling), enumerated by Kahle¹⁹¹ as being in Leningrad, we have no access, except for L and the number which follows it (no. 8), MS Firkovich B 225. The latter contains fragments (nine leaves from Isaiah, Jeremiah, Amos and Micah) which make it possible to come to some sort of conclusion concerning its character:

- a) The Shewa after the definite article with a Ga'ya turns into a simple Ḥaṭeph-Pathah under a *Mem*; הַמְנוּרִים Amos, vi,3.
- b) Use of Ḥaṭeph-Pathah under the first of two similar letters (שׁוֹדְדֵי Ob. 5; יסוֹבְבֵי Jonah ii,4.6).
- c) The tendency to erase the punctuation marks of BN and to make these places agree with the system of BA on the pattern of L (e. g. Amos vii, 11 was corrected from נִשְׂרָאֵל to נִשְׂרָאֵל, and Is. xv,2 יִלִּיל to יִלִּיל; in Jer. xxxiv, 1 the Ga'ya under the *Waw* Conjunctive was erased in וַנְּבֹכְדֵרָאֲצֵר). According to these criteria, this MS is superior to L and C as regards the closeness or the intention to bring it close to the system of BA; it is indeed a pity that only these fragments have remained of it.

The MS closest to A is B, which exhibits all the above criteria and is relatively in closest agreement with the list of Mishael ben Uzziel. It is the only MS which could possibly serve as a complement to A. Unfortunately, this MS contains only three books of the Pent. (Exodus – Numbers) and the end of Genesis and the beginning of Deuteronomy. We may also accept that a full comparison of these two MSS, A and B, which are closest to each other, will show up some differences between them.

191. *MdW*, I, 57–77.

The future aim of scholarship will be to gain access to all the MSS which can serve as a complement or parallel to A and to classify them, and not necessarily only the datable ones. Such a detailed comparison will no doubt supply absolute criteria which will make it possible to recognize those MSS which belong to the two hundred years preceding the time of the last of the punctuators given in the list of the heads of the BA family, as well as the measure of deviation, the nature of the changes and also the reason for them in the centuries following the earlier process.

VIII. CONCLUSIONS

Comparison with the massoretic literature and MSS close to A as regards the time of their copying and their character have supplied us with sufficient data to establish even now that A is the earliest amongst these MSS and that it shows the maximum concentration of Tiberian criteria. Even its Mm and Mp show no influences indicating a later period, such as mention of punctuators' names or quotations of complete or partial lists.

In spite of this, a precise and thorough examination of all the phenomena peculiar to it needs to be undertaken, including the laws of Ga'ya, Metheg, and its specific use of accents. These examinations might result in slight changes also in the general estimate of the MS. In my opinion they will not lead to results which would necessitate any great change in our basic conclusions. We still have much to learn from this MS and need to follow up the exceptions which occur in it in spite of the comparative consistency which characterizes it as against other MSS known to us. There were almost certainly other MSS which resembled A, and it is not impossible that one day a MS will come to light which has preserved the system of Tiberian punctuation for us in a perfect state. For the present, this MS is superior to all the MSS which we have mentioned.

This superiority cannot yet serve as complete evidence that this MS was in fact written by Aaron ben Moses ben Asher. It might be the work of an earlier punctuator or an exact copy made on the basis of his model MS. However, the allusion found just in a MS as much deviating from it as L, and the introduction of Mishael's work, which expressly mention the name Aaron ben Moses, can convince us that when B or Maimonides mention simply Ben Asher, or when a note which was attached to A mentions Aaron ben Asher, this refers to the last of the family of Tiberian punctuators, Aaron ben Moses ben Asher, for the tradition they had was based on authentic information.

SUPPLEMENT
THE MASSORAH OF DEUT. xxviii, 19 — xxxiv

Introduction

The material in this article is divided into groups according to the following types: Items peculiar to A, items peculiar to L; and items common to A and L. In the list of Mp common to A and L, we have only given those items which differ in content or style, as well as those which contain additions as regards the parallel Massorah, so as not to exceed the space at our disposal. This reason, too, obliged us to keep the notes short and relatively few in number. In the Mm we have marked the references of the verses with round brackets. An empty bracket refers to the passage commented on. In Mp we marked with one asterisk those notes detailed in Mm of A, and with two asterisks those which are only detailed in Mm to L. These asterisks do not, of course, point out all the material of Mm, since we did not include in the common list of Mm those notes which are identical in the two MSS.

The results of these comparisons complete the picture provided by the general comparison of the Massorah in these two MSS. Both as regards the number of notes and their precision, A is superior to L. The last list of Mp, in particular, shows us once again that A is earlier than L. L tends to give many additions, in the nature of explanations to the notes of Mp, while in a considerable part of instances where A adds to the material found in L, one must suspect that they are due to a later hand. Even amongst the notes not thus enlarged, there are some which are not the work of the Massorete of A, and it may be assumed that material was also later added to L, for as later users of L compared and tried to correct the text and punctuation on the basis of comparison with parallel material, they also compared the massoretic notes with other sources and did not hesitate to correct and add new material; they did not even encounter technical difficulties in this process.

Below are a number of examples of later additions to A: (the assumed additions are enclosed in slanting strokes).

Dt. xxviii, 41: *ב'מ'א' ולא יהיו ג' / ב'מ'א' ; וכל יחוקאל* / is written on the other side of the column.

65:	וכליון ל' / וכל שם אנש /
xxix, 16:	גלליהם ל' חס' ו' / וכל הגלים דמלכים
xxxii, 3:	יהוה ג' / פסו' ראש' וסופ' אדכר'
18:	ואנכי ט' / ראש' פסו' וכל תרי עש' /
24:	את דברי התורה הזאת ב' / בתו' /
xxxii, 8:	בני אדם ו' / וכל תלים ומשלי ב'מ'א' /
51:	אותי ל' מל' / בת' /

We still have to mention that we do not emulate those scholars who try to explain all the massoretic phenomena on the basis of the text known to us, for part of the *Massoroth* which appear in ancient MSS are based on MSS unknown to us, and no suitable explanation can be supplied on the basis of the MSS in which they appear. No doubt, the Massorete of A also took over material from his predecessors and did not adapt it completely to his MS. Moreover, we must not forget that early Massorettes sometimes pointed out parallel phenomena from a different aspect than the accepted one.

We have tried to restore the text of Mp to L according to the photograph available to us, without pointing out the deficiencies of the printed edition (BH³).

For obvious typographical reasons we give all the Bible references in Hebrew. The first Hebrew number denotes the chapter, the second the verse. The following are the abbreviations for names of Biblical books, etc., which appear in the following:

Esther	אס'	Isaiah	יש'
Numbers	במ'	I Kings	מ"א
Genesis	בר'	II Kings	מ"ב
Deuteronomy	דב'	Proverbs	מש'
I Chron.	דה"א	Nehemiah	נחמ'
II Chron.	דה"ב	Zephaniah	צפ'
Daniel	דנ'	Koheleth	קה'
Hosea	הוש'	I Samuel	ש"א
Leviticus	וי'	II Samuel	ש"ב
Zechariah	זכ'	Canticles	שה"ש
Habakkuk	חב'	Judges	שופ'
Joshua	יהו'	Exodus	שמ'
Ezekiel	יה'	ibid.	שם
Jeremiah	יר'	Psalms	תה'

A. MASSORAH MAGNA

I. Peculiar to A

- כח, כט: באפלה ב' והיית ממשש ( ) לכן יהיה דרכם להם (יר' כג, יב) וחד דרך רשעים כאפלה (מש' ד, יט)
- עשוק ד' ג' מל' וחד חס' והיית ממשש ( ) פרי אדמתך (דב' כח, לג) עשוק אפרים (הוש' ה, יא) אדם עשק (מש' כח, יז)
- לא: ולא תאכל ג' ולא תאכל הנפש (דב' יב, כג) שורך טבוח ( ) (נ)תבכה ולא תאכל (שי' א, ז)
- ולא ישוב ר' שורך טבוח ( ) בי נשבעתי (יש' מה, כג) היפלו ולא יקומו (יר' ח, ד) ויזכר כי בשר (תה' עח, לט) ישחק לפחד (איוב לט, כב) ליש גבור (מש' ל, ל)
- לז: ולשנינה ג' והיית לשמה ( ) והכרתי את ישראל (מ"א ט, ז) ונתשתים (דה"ב ז, כ) מו: ולורעך עד עולם ל' כי את כל הארץ (בר' יג, טו) ובורעך עד עולם ל' והיו בך לאות ולמו' ( ) ובורעך לעולם ל' וצרעת נעמן תדבק (מ"ב ה, כז)
- נא: דגן תירוש¹ ב' אשר לא ישאיר לך ( ) ובני ישראל ויהודה היושבים (דה"ב לא, ה) נז: ב' חס' א' היוצת מבין רגליה ( ) ויאמר ערם יצתי (איוב א, כא)
- סה: ו בגוים ד' לא יתחשב (במ' כג, ט) לא תרגיע ( ) זריתנו (תה' מד, יב) הרבים (נחמ' יג, כו)
- סו: תלואים ב' והיו חייך ( ) ועמי תלואים למשובתי (הוש' יא, ז) חד חס' ו' סז: וממראה ב' וממראה עיניך ( ) וממראה מתניו ולמעלה (יה' א, כז).
- כט, ג: ועינים ג' ועינים לראות ( ) הוציא עם עזר (יש' מג, ח) ועינים רמות תשפיל (תה' יח, כח)
- יא: בברית ג' רפ' לעברך ( ) כי בכרית יהוה (שי' כ, ח) ואשבע לך (יה' טז, ח) יד: ישנו ד' כי את אשר ישנו ( ) כי אם ישנו ביונתן (שי' יד, לט) והיה אם ישנו בארץ (שם כג, כג) ישנו עם אחד (אס' ג ח)
- יח: בלבבו ה' והתברך בלבבו לאמר ( ) וישם דוד (שי' כא, יג) כי להשמיד בלבבו (יש' י, ז) לדעת כל בלבבו (דה"ב לב, לא) ודבר אמת (תה' טו, ב) וחד בלבבו יגדיל (דני' ה, כה)
- כא: חלה ב' בתר' לשנין² אשר חלה יהוה בה ( ) וכחצר לו חלה (דה"ב לג, יב) כג: האף ג'³ כי יגרתי מפני האף (דב' ט, יט) מה חרי האף ( ) כי גדול האף (יר' לו, ז) ל, ח: את כל מצותיו ד' כי תשמע דבנים (דב' יג, יט; שם יד, א) והיה אם שמע (שם כח, א) והיה אם לא תשמע (שם כח, טו) ואתה תשוב ( ) דקללות את כל מצותיו וחקמיו (דב' כח, טו) וחד דנביאייא ותשמרו את כל מצותיו (יר' לה, יח)

1. This note also appears in the parallel passage in II Chr. דגן תירוש ב' אשר ישאיר לך וכפרץ
2. Whith two meanings: חלה = החלה; חלה = החפלל
3. Cf. the parallel note in Jer. xxxvi, 7: האף ג' כי יגרתי מפני האף מה חרי האף הגדול כי גדול האף (האף) Is. iii, 21 (האף) is not being considered, on account of the Qames under the Aleph.

ט: שש⁴ ד' והיה כאשר שש יהוה (דב' כח, סג) כאשר שש על אבתיך ( ) פגעת את
 שש (יש' סד, ד) שש אנכי על אמרתך (תה' קיט, קסב) וחד ושש לבכם (יש' סו, יד)
 : על אבתיך ב' כאשר שש ( ) לכן הגני אספך דמלכים (מ"ב כב, כ)
 יב: ויקחה ג' לא ( ) ולא (שם שם, יג) ויעבר אחד (ש"א כו, כב)
 טו: ואת הרע ב' ראה נתתי לפניך ( ) ואת הרע לא נקבל (איוב ב, י)
 טז: וחיית ב' וחיית ורבית ( ) וחייתה אתה וביתך (יר' לח, יז)
 יז: ולא תשמע ד' לא תאבה לו (דב' יג, ט) ואם יפנה לבבך ( ) גוי לא תדע לשנו
 (יר' ה, טו) עד אנה יהוה (חב' א, ב)
 לא, ד: וועשה יהוה ב' ועשה יהוה להם ( ) ועשה יהוה צבאות (יש' כה, ו)
 ו: חזקו ואמצו⁵ ג' משה ( ) יהושע (יהו' י, כה) יחזקיהו (דה"ב לב, ז)
 יא: ונגד כל ישראל ב' תקרא ( ) בסתר (ש"ב יב, יב)
 יח: על כל הרעה ג' ואנכי ( ) וגם ביד (מ"א טו, ז) וישמעו⁶ (איוב ב, יא)
 כא: ב' חס' ה' בלשנ' והיה כי תמצאן ( ) ומצאן מנוחה (רות א, ט)
 : ווענתה ד' בי צדקתי (בר' ל, לג) ונגשה יבמתו (דב' כה, ט) השירה הזאת ( )
 : ווענתה שמה כימי געוריה (הוש' ב, יז)
 כד: את דברי התורה הזאת ב' אשר לא יקים (דב' כו, כו) ויהי ככלות משה ( )
 בתורה⁷
 כז: קשה הקשה⁸ ה' בלשנ' וסימנהון מדעתי⁹ (יש' מח, ד) סכרת¹⁰ (שם יט, ד) לגברא¹¹
 (ש"א כה, ג) דמלוי¹² (שמ' יח, כו) חריפין¹³ ( )
 כט: כל אוריתא ידכם¹⁴ בר מן א' ידיכם כי ידעתי ( ) וכל קרייה דכותה בר מן
 חד ויען יחזקיהו ויאמר עתה מלאתם ידכם (דה"ב כט, לא)
 לב יא: כנשר ד' רפ' חש (חב' א, ח) יעיר ( ) יעוף (מש' כג, ה) יטוש (איוב ט, כו)
 יעיר ח' כנשר ( ) לשון למודים ב' בו (יש' ג, ד) כנבור (שם מב, יג) אלחנן¹⁵ (דה"א
 כ, ה) כל חמתו (תה' עח, לח) כי עתה (איוב ח, ו) את מלכות (דנ' יא, ב)
 יג: במותי ג' מל ירכבו ( ) והרכבתך (יש' נח, יד) וירד ודרך (מיכה א, ג)
 טז: יקניאו ב' יקנאו בורים ( ) ובפסיליהם (תה' עח, נח)

4. It combines two similar grammatical forms: perfect and present participle.
5. Instead of the characterizing word in the verse, the note mentions the name of the man to whom the word refers. Joshua is also mentioned in the verse.
6. Job ii, 11 has את כל הרע; Job xlii, 11 has the expression על כל הרעה; the passages have apparently been confused; Mm to L in I Kings xvi, 7 and Job xlii, 11 has preserved the correct Massorah and does not mention the verb וישמעו.
7. The word בתורה looks like the addition of a later hand.
8. Two closely related forms: קשה — הקשה.
9. It seems to me that at the beginning of the paragraph the Hebrew form has remained as against the other parts of the paragraphs, which are in Aramaic.
10. וסכרתי = סכרת.
11. לגוברא = L: והאיש = לגברא.
12. הדבר = למלוי.
13. עריפין: B. Har. 5720; הקשה = חריפין.
14. ידיכם is corrected from ידכם.
15. The K is בן יעיר בן יעור, the Q is אלחנן בן יעור, the Q is quoted.

ז: אלה ב' חס' יזבחו ( ) ולא לה מעזים (דנ' יא, לח)
מ: קרב ב' חס' חדשים מקרב ( ) האלהי מקרב (יר' כג, כג)
כד: אשלח¹⁶ ט' ויאמר אנכי (בר' לח, יז) ויאמר פרעה (שמ' ח, כד) יהי כן יהוה עמכם
(שם י, י) את אימתי (שם כג, כז) מוזי רעב ( ) והכרתי את ישראל (מ"א ט, ז) אשר
אשלח אותם (יח' ה, טז) או דבר אשלח (שם יד, יט) הן אעצר השמים (דה"ב ז, יג)
וחד ואשלח את כל האדם (זכ' ח, י)
כה: תשכל ג' מחוץ ( ) וגערתי לכם (מלאכי ג, יא) תפלט פרתו (איוב כא, י)
כו: אגור ב' לולי ( ) דברי אגור¹⁷ בן יקה (מש' ל, א)
ל: צורם ג' כי צורם מכרם ( ) כי לא כצורנו (דב' לב, לא) כי אלהים צורם (תה'
עה, לה) וחד וצורם¹⁸ לבלות שאול¹⁹ (תה' מט, טו)
לד: באוצרתי ג' הלא הוא ( ) הראיתים (יש' לט, ד) וחבירו דמלכים (מ"ב, כ, טו)
חס' ו'
לו: ועל עבדיו ג' כי ידן יהוה ( ) וחבירו (תה' קלה, יד) ופקדתי עליו (יר' לו,
לא) וחד פרעה קצף על עבדיו (בר' מא, י)
לט: י' ג' פסוק' ואין ואין ראו עתה ( ) כי קשרתם (ש"א כב, ח) וגיחזי עבר (מ"ב ד,
לא) ויקחו את הפר (מ"א יח, כז) ותמלא ארצו (יש' ב, ז) ונתתי מפתח (שם, כב, כב)
והוא עם בוז (שם מב, כב) וארא ואין איש (שם, מא, כח) ואביט (שם סג, ה) המאס
(יר' יד, יט) ישגו (יח' לד, ו) כי תאנה (חב' ג, יז) ושבתי (קה' ד, א) וחלופיהון ו' פסוק'
ואין אין וילכו (שופ' יח, ז) ואין מציל (שם, שם כח) אאורך (יש' מה, ה) הביט (תה'
קמב, ה) עשה קדמ'²⁰ (איוב ה, ט) ואין אני (נחמ' ד, יז) ותלתה פסוק' ואין ואין ואין
ויקח דוד (ש"א כו, יב) ויהי כעבר (מ"א יח, כט) זרעתם (חגי א, ו)
מג: הרנינו ב' גוים ( ) לאלהים עונו (תה' פא, ב) וחד והרנינו כל ישרי לב (תה' לב,
יא)
לג, ב: זורח ג' זורח משעיר ( ) זורח בחושך אורך (יש' נח, י) זורח השמש ובא השמש (קה'
א, ה)
הו: פיע ג' מהר פארן ( ) מציון מכלל יפי (תה' ג, ב) אל נקמות²¹ (תה' צד, א)
וחד והופיע אור ענו (איוב לו, טו)
כו: ומתחת ג' זרעת עולם ( ) לאריות ולבקר (מ"א ז, כט) הלשכות²² (יח' מב, ט)
לד, ד: ויאמר יהוה אליו ו' ראש' פסוק' מי (שם פה) (שמ' ד, יא)... (מ"א ט, ג) [ש]ב-
לדרכך (שם יט, טו) זאת הארץ ( ) עבר בתוך העיר (יח' ט, ד) קרא שמו (הוש'
א, ד)
ו: ויקבר אתו ב' בני ( ) אמון (מ"ב כא, כו). הראשון^{22a}

16. The Massorah omits Ex. v, 2: לא אשלח.
17. Here, too, the general pattern is the decisive factor: proper name+verb.
18. וצירם כתיב.
19. Perhaps a late addition.
20. The first so as to differentiate from ix, 10: עושה גדלות עד אין חקר ונפלאות עד אין מספר.
21. Combines two forms: perfect and imperative.
22. לשכות כתיב.
22a. A fragment from another Massorah.

ו: בגי' חס' א' ויקבר אתו ( ) (והגי בינו 23 (יהו' ח, יא) והגרת ליגי אבניה (מיכה א, ו) י: ולא קם ב' ולא קם נביא ( ) ([.... (אס' ה, ט) וח]ד ואחריו לא קם כמהו (מ"ב כג, כה) יא: והמופתים ב' מל' בתו' או הנסה אלהים (דב' ד, לד) לכל האתת ( ) (וכל נביאיא דכותהון בר מן חד אשר שמת אתות ומפתים (יר' לב, כ) וכל כתיבי' דכותה' חס'

2. Peculiar to L

כח, כ: ישלח יב' בלכתך לשוב מצרימה (שמ' ד, כא) ושלחתי את ידי (שם ג, כ) עוד נגע אחד (שם יא, א) וגם את הצרעה (דב' ז, כ) ישלח י"י בך ( ) (לכן ישלח האדון (יש' י, טז) הן ישלח איש (יר' ג, א) ועל יובל ישלח שרשיו (שם יז, ח) יהי למלא בטנו (איוב כ, כג) איש תהפכות (מש' טז, כח) ישלח במ חרון אפו (תה' עח, מט) ישלח בהם ערב (שם שם, מה)

י: פסוק עד ועד 24 ינאצני (במ' יד, יא) ישלח י"י בך ( ) (וירד ימה (יהו' טז, ג) והערבה עדים כנרות (שם יב, ג) ויהמם י"י לפני ישראל (שם יי, ו) ויהי עד כה ועד כה (מ"א יח, מה) ואל תתנו דמי לוי (יש' סב, ז) לא ישוב אף י"י עד (?) ביר' (יר' ל, כד) ונעו מים עדים (עמוס ח, יב) ותכון (דה"ב ח, טז) רק הכהנים (שם כט, לד) ויקבלוך (דני' ז, יח) מלכיא 25 (נחמ' ג, לא) חנוד (שם ג, כד) לא יפתחו (שם ז, ג) שחקים (תה' נו, יא) לט: תלעת ב' חס' ואת המשכן (שמ' כו, א) כי תאכלנו התלעת ( ) (מ: גבולך ב' מל' בתור' 26 והנה אנחנו בקדש עיר קצה גבולך (במ' כ, טז) זיתים יהיו לך ( ) (

נב: בהן הי' ויהי בשחת אלהים (בר' יט, כט) תנה את נשי ואת ילדי (שם ל, כו) ויפצל בהן פצלות לבנת (שם שם, לו) אשר יסך בהן (שמ' כה, כט) וחבירו (שם, לו טז) לנתר בהן על הארץ (וי' יא, כא) וחלצו את האבנים (שם יד, מ) ותקעו בהן (במ' י, ג) ותנו בהן אש (שם טז, ז) ויקחו איש מחתתו 27 (שם שם, יח) ואכל קצירך ולחמך 28 (יר' ה, יז) מקול פרש (שם ד, כט) תנו ציץ למואב (שם מח, ט) והיו עריה ב' בו (שם נא, מג)

נה: לאחד ז' פתח' מתת לאחד מהם ( ) (ויקרא דוד לאחד (ש"ב א, טו) ואלישע הנביא קרא לאחד (מ"ב ט, א) ואתם תלקטו לאחד אחד (יש' כו, יב) וכי יתן מתנה 29 לאחד (יח' מו, יז) קראתי נעם ב' בו (זכ' יא, ז)

סב: מעט ז' קמצ' ונשאתם במתי מעט ( ) (ואם מעט ואספה לך (ש"ב יב, ח) גם כי יתנו בגוים (הוש' ח, י) זרעתם הרבה (חגי א, ו) פנה אל הרבה (שם שם, ט) וקצף גדול

23. Since the Massorah is not connected with this word, the scribe does not trouble to supply the Q.
24. From the photograph it cannot be seen clearly whether it is יו or יי but parallel passages in Mp to L have: יו.
25. In the text of L: מלכיה with He.
26. In Mp to A and also in the two parallel passages (Ex. vii, 27; Nu. xx, 16), L has: ג' מל' or ג' מל' בתור'.
27. The text of L reads: עליהן; but many Hebrew MSS read בהן.
28. A and other Hebrew MSS: בהנה.
29. Our texts: מתנה מנחלתו.

(זכ' א, טו) רק הכהנים (דה"ב כט, לד) וכל אתנח וסופ' פסוק דכותהון
 סח:ב אניות ד' והשיבך יי מצרים ( ) אז אמר אחזיהו בן אחאב (מ"א כב, ג) וכשדים
 באניות (יש' מג, יד) יורדי הים באניות (תה' קז, כג)
 כט, ג:ולא נתן ד' ולא נתן סיחן ישראל (במ' כא, כג) ולא נתן יי לכם לב לדעת ( )
 ולא נתן למוט רגלנו (תה' סו, ט) ולא נתן תפלה (איוב א, כב)
 ד:ואולך ד' ואולך אתכם קוממיות (וי' כו, יג) ארבעים שנה ( ) ארבעים שנה (עמוס
 ב, י) ואקח את אביכם (יהו' כד, ג)
 ש:למה ד' 30 בתור' וסימנהון מלה 31 (שמ' כב, ח) משכנות 32 (שם שם, כה) חזר 33
 (דב' כד, יג) אל 34 ( ) וכל קרייה דכות' ב' מ' ו' יהושע (יהו' ז, ו) נתן (שופ' ח,
 כה) לוטה (ש"א כא, י) ויסך (ש"ב יב, כ) מי עלה (מש' ל, ד) ורחצת (רות ג, ג)
 ז:לנחלה ג' בתור' ולבני לוי (במ' יח, כא) כי את מעשר בני ישראל (שם שם, כד) ונקח
 את ארצם ( )
 ט:ראשיכם ז' 35 ראשיכם אל תפרעו (וי' י, ו) אתם וצבים היום כלכם ( ) כי נסך
 עליכם יי (יש' כט, י) ופארכם על ראשיכם (יח' כד, כג) שאו שערים ראשיכם (תה'
 כד, ז) וחבירו (שם שם, ט)
 כא:יקומו ג' מלי' בתור' יקומו כל העם ונצבו (שמ' לג, ח) אשר יקומו מאחריכם ( )
 יקומו ויעזרכם יהי עליכם (דב' לב, לח)
 כב:ולא יעלה ג' ולא יעלה בה כל ( ) ולא יעלה על לב (יר' ג, טז) ולא יעלה עליהם
 (יח' מד, יז)
 כד:אלהי אבתם ד' למען יאמינו כי נראה אליך יי (שמ' ד, ה) ואמרו על אשר עזבו
 את ברית יי דמשנה תורה ( ) ויעזבו את יי אלהי אבתם דשפטים (שופ' ב, יב)
 בעזבם את יי אלהי אבותם (דה"ב כח, ו)
 ל, א:אל לבבך ב' וידעת היום והשבת אל לבבך (דב' ד, לט) והיה כי יבאו עליך ( )
 ותרת על לבבך והיו הדברים האלה (דב' ו, ו) והיה ביום ההוא יעלו דברים (יח'
 לח, י)
 ה:דיחה שמה ג' ושאר שם אשר הדיחך יי אלהיך שמה ( ) אשר הדיחם שמה
 (יר' טז, טו) אתה אל תירא בתרי 36 (יר' מו, כח)
 ט:לטה ב' חס' והותירך יי אלהינו ( ) חשבתם עלי רעה (בר' ג, כ)
 יד:לעשתו ה' וממהר האלהים לעשתו (בר' מא, לב) ואז יקרב לעשתו (שמ' יב, מח)
 כפיך ובלבבך לעשתו ( ) כי שקד אני על דברי (יר' א, יב) כי לא יכלו לעשתו
 (דה"ב ל, ג)
 לא, ב:את הירדן הזה ו' כי במקלי עברתי (בר' לב, י) עלה ראש הפסגה (דב' ג, כז)
 ויאמר אליהם בן מאה ( ) משה עבדי (יהו' א, ב) עברו בקרב המחנה (שם שם, יא)
 והודעתם את בניכם לאמר (שם ד, כב)

30. Mp to L to Ex. xxii, 8: 'ב' בתור'.

31. דבר is here "word".

32. Mp to L to Ex. xxii, 25. 'ד' בתור'; TO: משכונא תיסב = חבל תחבל.

33. השב תשיב = חזר.

34. ואולך; perhaps an allusion to אל.

35. The parallel passages in L, except for our verse and Ps. xxiv, 9, which has no note, have:

36. To differentiate from verse 27 of this chapter: ואתה אל תירא.

- ג: פסוק ראש' וסופ' אזכרה ייאלהיך הוא עבר לפונד ( ) ישיב לאיש (ש-א כו, כג) יי להושיעני (יש' לה, כ)
- יב: הקהל ג' וסימנהון ואת כל העדה הקהל אל (וי' ח, ג) באמר יי אלי הקהל לי (דב' ד, י) הקהל את ( )
- טו: וירא כ' אל אברם (בר' יב, ז) בן תשעים שנה (שם יז, א) באלני ממרא (שם יח, א) אל תרד (שם כו, ב) בלילה (שם שם, כד) יעקב (שם לה, ט) ויאסר יוסף (שם מז, כט) בלבת אש (שם ג, ב) ויבא משה (וי' ט, כג) ויקהל עליהם קרח (במ' טז, יט) ויהי בהקהל העדה (שם יז, ז) הקהל (שם כ, ו) באהל ( ) מלאך (שופ' ו, יב) מלאך (שם יג, ג) וירכב על כרוב (ש-ב כב, יא) וירא יי אל שלמה (מ-א ט, ב) וחבירו (דה-ב ז, יב) לכרובים (יח' י, ח) בגבהו (שם יט, יא)
- כו: לקח ד' וסימנהון את ספר התורה הזה ( ) מבחר הצאן (יח' כד, ה) את הספרים (יר' לב, יד) מאת הגולה (זכ' ו, י)
- כט: וקראת ד' 37 וקראת שמו ישמעאל (בר' טז, טז, יא) וקראת אתכם הרעה ( ) וקראת שמו עמנו אל (יש' ז, יד) וקראת ישועה (שם ס, יח)
- לב, א: ואדברה ד' אל נא יחר לאדוני ואדברה (בר' יח, ל) האזינו השמים ואדברה ( ) רבות עשית אתה יי אלהי (תה' מ, ו) שמעה עמי ואדברה (שם ג, ז) כז: רמה ג' בטע' וסימנהון פן יאמרו ידינו ( ) רמה קרני (ש-א ב, א) רמה ירך (יש' כו, יא)
- כט: לו' ו' ברא' פס' וסימנהון לו חכמו ( ) הקשבת (יש' מח, יח: לוא) איש (מיכה ב, יא) לו חיה רעה (יח' יד, טו) עמי שמע לי (תה' פא, יד) שקל ישקל כעשי (איוב ו, ב) לב: רוש ו' דכת' 38 כן וסימנה' ענבמו ( ) אתן במדבר (יש' מא, יט) תחת הנעצוץ (שם נה, יג) כבוד הלבנון (שם ס, יג) אפרים מה לי עוד לעצבים (הוש' יד, ט: כברוש) הילל ברוש כי נפל ארו (זכ' יא, ב)
- לג: תנינם ג' חס' ויברא אלהים (בר' א, כא) וישליכו איש מטהו (שם ז, יב) חמת תנינם יינם ( )
- נא: לג' 39 מ' ל' בתו' וסימנהון על אשר לא קדשתם ( ) כי אויל עמי (יר' ד, כב) האותי לא (שם ה, כב) אותי (שם שם, יט) במרמה (שם ט, ה) השכל וידע (שם שם, כג) ואט-מנהו (שם יג, ה) זה גורלך (שם שם, כה) על אשר עזבו (שם טז, יא) כנבור עריץ (שם כ, יא) ונתתי להם לב (שם לב, לט) ולא תכעיסו (שם כה, ו) כי כולם (שם לא, לג) ליראה (יר' לב, לט) 40 כי נתתם (שם לו, יח) פליטכם (יח' ו, ט) גדפו (שם כ, כז) יען שכחת ב' בו (שם כג, לה) כמראה נחשת (שם מ, ג) אשר גדפו (יש' לו, ו) גור יגור (שם נד, טו) דאגת ב' בו (שם נז, יא) ידרשון (שם נח, ב) אך תיראי (צפ' ג, ז) פדית (תה' לא, ו) נהג (איכה ג, ב) כי אם אותי (אס' ה, יב) גם מיום 41 (נחמ' ה, יד) היו מירא-
37. It combines two similar grammatical forms: 2nd person m. and 3rd person f.
38. Combines רוש with ברוש.
39. The beginning of this Massorah was apparently 'ל' בתור', corrupted to 'לג' בתור'; there are differences of opinion as regards the number of verses connected with this Massorah; cf. Frensdorff, *Massorah Magna* p. 225, note 6; Ginsburg, *The Massorah*, p. 1422.
40. Part of this verse is quoted in an incorrect place above.
41. L has no plene writing here; as against this there does not appear in this Massorah Is. lxv, 3: העם המכעיסים אותי.

אים (שם ו, יד) וכל יהושע ושפ' כות' ב'מ'ב' חס' בשלח משה (יהו' יד, ז) אתם משחים
(שופ' ט, טו)
 לג, ד: מורשה ב' בתור' ונתתי אתה לכם מורשה (שמ' ו, ח) מורשה קהלת יעקב ( )
 ט: ראיתיו ב' האמר לאביו ( ) ולא ראיתיו עד הנה (בר' מד, כח)
 יד: תבואת ז' וסימנהון 42 ....
 כז: ויגרש (ב) 43
 לד, ו: ולא ידע י'א' וסימנהון ותשקין (בר' יט, לג) וחכיר' (שם שם, לה) יעקב (שם לא,
 לב) ויעזב כל אשר לו (שם לט, ו) ולא ידע ואשם (וי' ה, יז) ויקבר אתו בני ( ) עד
 יפלה חץ כבדו (מש' ז, כג) כי רפאים שם (שם ט, יח) בפש מאד (איוב לה, טו) גם
 שמש לא ראה (קה' ו, ה) ותלהטו (יש' מב, כה)
 ז: במתו ג' חסירין וסימנהון ואהרן בן שלש ועשרים (במ' לג, לט) ומשה בן מאה ועש-
 רים ( ) ויהי עזיה המלך 44 (דה"ב כו, כא)
 י: פנים אל פנים ה' 45 כי ראיתי אלהים (בר' לב, לא) ודבר יי' אל משה (שמ' לג,
 יא) אשר ידעו יי' ( ) ויאמר גדעון (שופ' ו, כב) והבאתי אתכם (יח' כ, לה)

3. Common to A^{45a} and L

כח, כג: שמיך ג' ומל' והיו שמיך ( ) כי אראה שמיך (תה' ה, ד) יהוה הט שמיך ותרד
(שם קמד, ה)
 מח: ברעב ד' ועבדת ( ) פדך ממות (איוב ה, כ) הלא יחזקיהו מסית (דה"ב לב, יא)
 העטופים (איכה ב, יט)
 סג: ולה שמיד ד' והיה כאשר שש ( ) ויענו את יהושע (יהו' ט, כד) ויהי בדבר הוה
(מ"א יג, לד) ויעמדו בני עמון (דה"ב כ, כג) 46
 כט, ה: ויין ושכר ג' לחם ( ) מכל אשר יצא (שופ' יג, יד) ותען חנה (ש"א א, טו)
 ל, ז: האלות ג' ב' מל' וחד חס' וכתב את האלת (במ' ה, כג) ונתן יהוה אלהיך ( ) כה
 אמר יהוה (דה"ב לד, כד)
 טו: את החיים ג' ראה נתתי לפניך ( ) ותאמר נעמי (רות ב, כ) ושנאתי (קה' ב, יז)

42. The photograph in the possession of the National and University Library, as well as the photograph which was recently received by the Institute for Hebrew Manuscripts of the Ministry of Education and Culture, are not clear in this place; cf Mp to L on this verse and the parallel passages (Gen. xlvii, 24; Lev, xxv, 16; II Kings viii, 6): ז; as against two parallel passages (Pr. xiv, 4; xvi, 8): ב' מל'.
43. It is not clear whether the note of Mm is connected with this form; in any case, this verse in the parallel passages has no Mp in L in connection with this word.
44. This verse has not במתו but עדי יום מותו; it is worth nothing that also in connection with the first verse mentioned in this Massorah, L reads: ג' חס'; cf. II Kings xv, 5 מתו; Mp L: ג' חס'.
45. Mp to L ד' (corrected in BH).
- 45a. The text here is given on the basis of A, and we do not point out the differences in L in connection with the quotation of verses.
46. The text of this Massorah in L confuses material connected with two words: שש and להשמיד.

לא, ב: ו' ל ב' ו' א ד' ויאמר אליהם ( ) עודני היום (יהו' יד, יא) ויאמר לא אוכל (מ"א יג, טז) ואחרי כן בנה (דה"ב לג, יד) 47

כג: ת ב' י' א י' ג' ומכל החי (בר' ו, יט) ראשית בכורי (שמ' כג, יט) וחבירו (שם לד, כו) ובמלאת (וי' יב, ו) אתנן זונה (דב' כג, יט) ולא תביא תועבה (דב' ז, כו) ולקחת מראשית (שם כו, ב) ויצו את יהושע ( ) ואת עשרת (ש"א יז, יח) תשמע זעקה (יר' יח, כב) ועניים מרודים (יש' נח, ז) אף על זה (איוב יד, ג) ממרחק (מש' לא, יד)

כח: ו' א ע' י' ד' ה' הקהילו אלי ( ) ואעידה לי עדים (יש' ח, ב) על מי אדברה (יר' ו, י) שמעה עמי (תה' ג, ז) שמע עמי (שם פא, ט)

לב, ז: ו' י' א מ' ר' ו' ט' רפ' וסימנהון זקניך ( ) נחלו אבותינו (יר' טז, טז) חוסה יהוה (יואל ב, יז) כלם יענו (יש' יד, י) אמת (שם, מג, ט) תמיד (תה' לה, כז) תמיד (שם ע, ה) בגוים (דה"א טז, לא) לך הגנו (איוב לה, לה) 48

יג: א' ר' י' ד' קמצי' וסימנהון 49 ירכבהו ( ) שאול (יש' יד, ט) הכינו (שם שם, כא) אבל (שם לג, ט) רנו (שם מד, כג) רנו (שם מט, יג) ואשם (שם נא, טז) חשף (שם נב, י) נהי (יר' ט, יח) הגני (שם לא, ח) יהוה עזי (שם טז, יט) משא (זכ' יב, א) בחרבם (תה' מד, ד) וכל אתנח' וסופ' פסוק' דכות' בר מן ד' רגעי (תה' לה, כ) קצוי (שם מח, יא) עניים (מש' ל, יד) רגזה (שם שם, כא)

לג, ו: י' ח' י' ב' י' ח' י' ר' א' ו' ב' נ' ( ) יחי לבבכם לעד (תה' כב, כז) וכל יחי המלך דכותהון יד: י' ר' ח' י' מ' ד' 50 ותצפנהו (שמ' ב, ב) וממגד ( ) במספר (איוב ג, ו) תספר (שם לט, ב) יח: ש' מ' ח' ב' ולזבולן אמר ( ) שמח בחור בילדותיך (קה' יא, ט) וחד ושמח מאשת נעורך (מש' ה, יח)

כא: צ' ד' ק' ת' ה' ו' י' ר' א' ראשית ( ) צדקת הצדיק (יח' יח, כ) וחבירו (שם לג, יב) צדקת תמים (מש' יא, ה) ישרים (שם שם, ו) וחד וצדקת צדיקים (יש' ה, כג)

47. This Massorah was copied twice in L on one page.

48. This text confirms the assumption in *Minhath Shai* that Ps. xl, 17 does not belong to this list, even though there are Hebrew MSS which read also here ויאמרו instead of ויאמרי, accepted and verified by A and L.

49. Included in this paragraph are those cases which are pointed with Qameṣ and with Zaqeph Qaṭan (קטן without זק), Segolta and Rebia', as well as with Athnaḥta and Soph Pasuq, and on the contrary, when there is Athnaḥta and Soph Pasuq and Qameṣ is not used instead of Segol.

50. L: ג but also there in Mp: ד.

B. MASSORA PARVA

I. Peculiar to A

נה: לאחד ן'...	כח, כ: המהומה ב' רבת ⁵¹
נו: על הארץ ט' בסיפ'	כא: עד כלתו ג'
נט: ואת מכות ל'	כב: ובשדפון[ל']
ס: יגרת ל'	וכירקן[ל']
סא: בספר התורה הזאת ל'	כח: ובעורון ל'
סג: ולהרבות ל'	ובתמהון ל'
שיש ד'	כט: ממשש ל'
סה: ודאבון ל'	ימשש ל'
סו: לילה ויומם ג'	לא: נתנות ל'
סח: תסיף ג' כת' כן	לב: וכלות אליהם ג' ⁵²
לראתה ל'	לג: יגיעך ל'
והתמכרתם ל'	לז: ינהגך ל'
סט: אלה דברי הברית ל'	לח: תאסף ב עם חטאים ⁵³
כט, ג: ועינים ג' *	לט: תאגר ל'
ואזנים ב'	מ: תסוך ב'
ד: בלן ד'	ישל ל'
ה: כי אני יהוה אלהיכם י'	מב: כל ח' רא' פס' בסיפ'
ט: אתם ד' ראש' פסו'	מג: מעלה מעלה ל'
י: טפכם נשיכם ל'	מטה מטה ל'
מחטב ל'	מד: ילוך ל'
יב: והוא יהיה ו'	תלונו ל'
וכאשר נשבע לאבתיך ד' ⁵⁵	מו: ובזרעך עד עולם ל' *
יז: מעם יהוה ט'	מח: ובצמא ב'
יח: בלבבו ה' *	ובעירם ל'
יט: לא יאבה ל'	מט: ישא ד' רא' פס'
כא: את מכות ל'	ידאה ב'
תחלאיה ל'	נא: דגן תירוש ב' *
כג: ואמרו כל הגוים ל'	נד: והענג ל'
כח: ליהוה אליהנו ט'	עינו ח' ⁵⁴

51. Ezek. xxii, 5.
 52. Two additional passages come into consideration where the verb כלה is connected with אל (I Sam. xxv, 17; Esther vii, 7).
 53. Ps. xxvi, 9.
 54. Cf. in the list of Mp peculiar to L (Dt. xxxii, 10); there are differences in number; in the place quoted is written טי; Eccl. iv, 8: עיניו כתיב עינו קרי may perhaps be considered.
 55. There are no such four places; perhaps he also considers Ex. xiii, 11 (וכאשר נשבע לך ולאבתיך); Dt. xiii, 18; xix, 8:

כ: תהפכת לי חס'	ג: וקבצך לי	ל
כב: ויבלה לי	ה: ירשו ג'	
כג: אספה לי	ו: והיטבך ט' חס'	
כד: אכלה ג'	ח: את כל מצותיו ד' בתו' •	
כה: מרירי לי	ט: על אבתיך ב' •	
כו: בהמת לי חס'	יב: ויקחה ג' •	
כז: תשכל ג' •	יג: וישמענו ב' וחס'	
כח: אגור ב' •	יד: ורבית לי	
כט: ולא יהוה לי	יח: תאבדון ד'	
ל: אבד לי	יא: ז' ואמץ י'ט' קמ' סמיד לזרק'	לא
ל: צורם ג' •	יב: כי אתה ז' בתו'	
לא: כצורנו לי	יג: נשבע יהוה לאבתם ב'	
לב: צורם ג' •	יד: לראות ג'	
לג: לב ומשדמת לי	יז: נגד כל ישראל ב' •	
לד: ענבמו לי	יח: ויאצונו לי	
לה: ענבי ב'	יט: טו: באהל נ'	
לו: עתדת לי	כ: על פתח לי	
לז: נסיכם לי	כא: כ: ונאצוני ב' 56	
לח: סתרה לי	כב: ווענתה ד' •	
לט: מא: אם ג' רא' פס' בסיפ'	כג: עשה ג' בסיפ' 57	
מ: ותאחו לי	כד: וילמדה לי	
מא: מג: ישיב כ'ד'	כה: כ: כי אתה ז' בתו'	
מב: מז: תאריכו ג'	כו: תביא [יג'] •	
מג: מח: וידבר יהוה אל משה י'	כז: כז: אנכי ידעתי ג'	
מד: נא: במי ה'	כח: כט: את הרע ז'	
מה: נג: א: וזאת י' ר' פ'	כט: לב, ג: שם יהוה אקרא ג' 58	
מו: לפני מותו ד'	ל: ו: הליהוה לי	
מז: ב: חבב לי	לא: ו: ולא חכם לי	
מח: ג: מדברתיך לי	לב: קנך לי	
מט: ד: קהלתי לי	לג: ז: ימות לי	
נ: ה: בישרון לי	לד: ויגדך לי	
נא: ו: ימנ[ו]ת לי וחס'	לה: ח: יצב לי	
נב: ז: ואל עמו ב' אל מגשה 59	לו: ג: נדלת ב' חס'	
נג: ח: חסידך לי חס'	לז: יד: ואילים ד' מלי בתו'	
נד: יא: יקומון ז'	לח: טו: ישרון ב'	
נה: יג: ומתהום לי	לט: יז: לשדים ב'	
נו: רבצת ג'	לא: אל[ו]ה ב' חס' *	

56. Perhaps he considers Nu. xiv, 11 (ינאצני) on account of the final parts of these forms.

57. Dt. v, 10: ועשה is also considered.

58. Ps. cxvi, 4. 13. 17 is possible; though with these there are four.

59. II Chr. xxxiii, 10.

טו: ומראש ל'	ו: ודרום ל'
גבעות ג'	כד: וטבל ל'
טז: שכני ד'	כה: וכימך ל'
סנה ל'	כו: אלהי ג' בט'
יז: ראם ג'	ז: ומתחת ג' •
ר: רבנות חטף ⁶⁰	זרעת ל' חס'
יח: שמח ב' •	כט: ויכחשו ל'
יט: שפע ל'	ב: במותימו ל'
כ: זרוע ג' מל' בתו'	תדרך ה' ⁶¹
כא: ספן ל'	לד, ב: עד הים ל'
כג: ולנפתלי ל'	ז: במתו ג' חס''
כד: ומלא ל'	כה: כהתה ל'

2. Peculiar to L

כח, יח: שגר ג'	יד: קרבו ימך ג' ⁶⁴
כ: י'ז' ⁶² פסו' עד ועד''	כו: כך ג'
כב: ובקדחת ל'	כו: ואת ערפך ל'
כג: אבדך ל'	כט: אשר צויתי ב'
כד: אליהם י'ז' מל' בתור'	ב: בעיני ק'ל'ט'
כה: משנע ג'	לב, א: האזינו ב' רא' פסוק'
כז: שגר אלפיך ג' ⁶³	ב: לקחי ג'
כח: מהתענג ל'	ד: הצור צד' רב' בעל' (?)
כט: השמוך ד' ^{63a}	ה: לו לא ו' בת'
ל, ד: שלמתיכם ד' בתור' ••	ו: הלוא י'ב' מל' למע'
ה: שאב ל'	י: ובתהו ל'
ו: לעברך ל'	ע: עינו ט' ⁶⁵
ז: לבך י'ד' פסוק לך לך	יא: קנו ג'
ח: ומלח ל'	יב: יקחהו ל' בתור'
ט: א: הדיחך ג' ••	יג: ישאהו ב'
י: שמה ה'	יד: תנובת ל' וחד מתנובת ⁶⁶
יא: השמימה י'א'	יז: מחלמיש ל'
יב: את הירדן הזה ו' ••	יח: כליות ב' מל'

60. H̄ateph=Shewa.

61. Combines two similar grammatical forms: 2nd person m. and 3rd person f.

62. Cf. note 24.

63. Corrected in the apparatus of BH to ד'.

63a. This Massorah is also mentioned in A to Dt. xxviii, 51.

64. Considers Gen. xlvi, 29 (ויקרבו ימי ישראל למות); I Kings ii, 1 (ויקרבו ימי דוד למות).

65. Cf. note 54.

66. Lam. iv, 9.

לח: יקומו ד' בת'	תשתה חמר ל'
מא: שנותי ל'	טו: וינבל ל'
מב: מראש י'ד'	יט: וירא יהוה ל' [בסיפ']
מד: באוני ל'ז'	כא: קנאוני ל' ומל'
והושע בן נון ג' בליש'	כהבליהם ג'
מו: שימו י'ו'	אקניאם ל'
נ: והאסף ל'	כב: קדחה ל' באור'
ו'ראסף ה'	כד: ושן ל'
ז: וזאת י'ו' ראש' פסוק' לג,	כה: שיבה כל ליש' כת' כן
זב: קג'	כו: ינכרו ל'
יא: מן יקומון ל'	ל: איכה י'ו'
כז: מענה ל'	ויהוה כ'ב' בתור'
כח: עין יעקב ל'	לג: פתנים ל' בת'
לד, י: ידעו ב'	לה: וחש ל'
יב: ולכל המורא ל'	לו: עצור ח'
	לז: אי ג' בת'

3. Common to A and L

Key:

The text in brackets is that of L

+ Additional words in L

- Absent in L

= L has the same text, except for the words quoted

כה, כב: ובחרחר ל' (+ וחס)
כח: בשגועון ב' (+ ינהג) ⁶⁷
מ: גבולך ג' מל' בתו' ** (= ב' מל' בתור) ⁶⁸
מא: ולא יהיו ג' וכל יחזקאל ב'מ'א' (-וכל ... ב'מ'א')
נא: השמדך ד' (- ד')
נב: בהן ה'י' (= ה'י') ⁶⁹
נו: היוצת' ב' חס' א' (= ל' חס' א') ⁶⁹
זב: בסתר ד' (= ב') ⁷⁰
נח: אס-לא ח' רא' פס' וכל איוב ב'מ'ב' (-וכל ... ב'מ'ב')
נט: והפלא ב' (+ חד כת' א' וחד כת' ה')
ס: מדוה ב' (+ חד כת' ה' וחד כת' י')
סב: מעטן וכל אתנ' וסופ' פסו' ** (-וכל ... פסו')

67. II Kings ix, 20.

68. Cf note 26; perhaps on account of the final part of this form in Nu, xx, 16, it was not considered, therefore here ב'.

69. Cf. in the list of Mm peculiar to A (xviii, 57).

70. In parallel passages also L reads: ד' די קמ' or ד' (Dt. xxvii, 24).

- סג: שש ד' * (= ה') 71
 סה: וכליון ל' וכל שם אנש (+ דכות')
 סו: תלאים ב' חד חס' וחד מל' * (- חד ... מל')
 סז: תפחד ל' זק' קמ' (= ל')
 סח: והשיבך ל' (= ל')
 כט, ב: המסות ל' מל' (= ב' חד מל' וחד חס')
 ז: לנחלה ה'י' ** (= ג' בתור')
 טז: גלליהם ל' חס' ו' וכל הגללים דמלכים (= ל' חס' בתור')
 יט: יעשן ב' אפך 72 (- אפך)
 כא: רחוקה ל' מל' בת' [בצד שני: ל' מל' בתור'] (= ל' מל' בתור')
 חלה ב' * (+ וכהצר לו 73)
 כב: וצבניים ל' (= וצבונים ק')
 כח: הנסרת ל' (+ חס')
 והגלת ל' (+ וחס')
 ולבנינו ב' 74 (+ לנו והוא) 75
 ז: האלות ג' (+ ב' מל' וחד חס')
 ט: והותירך ב' * (+ חד מל' וחד חס')
 טז: וחית ב' (+ אתה וביתך) 76
 יח: תאריכון ב' וחס' (= ג') 77
 לא, ג: יהיה ג' פסו' ראש' וסופ' אדכר' ** (= ג' ראש' וסופ' פס')
 ח: לא תירא ו' (= ח') 78
 יא: בבוא ט' מל' (= ד' מל') 79
 יב: ויראו ב' (= ב')
 טז: וכר ל' (= ל')
 יח: ואנכי ט' ראש' פסו' וכל תרי עש' (- וכל תרי עש')
 על כל הרעה ג' * (= ה' בסיפ') 80
 כ: ודשן ל' (+ וחד והיה דשן ושמן) 81
 כא: תמצאן ב' וחס' * (= ל') 82

71. L also considers Is. lxvi, 14: ושש; cf. the list of Mm peculiar to L (xxx, 9).
 72. Ps. lxxiv, 1.
 73. II Chr. xxxiii, 12.
 74. It is not clear whether a note in A also belongs to this word.
 75. Gen. xxxi, 16.
 76. Jer. xxxviii, 17.
 77. There are only two such forms (Dt. iv, 26); corrected in the apparatus of BH to ב' .
 78. L also considers Job v, 21; xi, 15 (ולא תירא); in two parallel passages (Ezek. iii, 9 and Pr. xxxi, 21) L: ו' Ps. xci, 5; ל' Job xi, 15; ב' .
 79. Some Massoroth read: ח' (Gen. xlii, 15) or ט' in the rest of the passages, except for Ps. liv, 2 which has no note.
 80. L only considers the the expression על כל הרעה ג' .
 81. Is. xxx, 23.
 82. A also considers Ruth i, 9: ראה. Cf. list of Mm peculiar to A (xxxi, 21).

- יצרו ב' יצר (- ב' כי בטח) ⁸³
 כד: את דברי התורה הזאת ב' בתו' • (- בתו')
 כז: מריך ל' (= את מריך ל')
 כח: את השמים ואת הארץ י'ג' (- ואת הארץ) ⁸⁴
 לב, ב: כשעירם ל' (+ וכולי ליש' כן כח' בר מן ב' מל')
 : וכרביבים ל' (+ ומל')
 ה: ופתלתל ל' (+ וחסי')
 ו: ויכנך ל' (+ וכת' (ג) ורפ')
 ח: בני אדם ו' וכל תלים ומשלי ב'מ'א' (- וכל ... ב'מ'א')
 י: ישמן ל' חס' (- חס')
 יא: אברתו ל' (+ וחד באברתו) ⁸⁵
 יג: במותי ג' מל' (= ג' יתיר ו').
 : ארץ י'ד' (+ זקפ')
 יד: וחלב ל' (= ג') ⁸⁶
 : ענב ל' (= ודם ענב ל')
 טז: יקנאהו ב' (+ חד רא' פס' וחד סופ' פסוק')
 יז: שערום ל' (+ ומל')
 כב: ותלהט ל' (+ וחד ותלהט) ⁸⁷
 כד: וקטב ל' (+ וחד שער קטב) ⁸⁸
 כז: רמה ג' בט' (+ בריש')
 כט: לו כב' (= ו' ראש פס')
 לא: פלילים ג' (= ל' [בת] ⁸⁹ וחד בפלילים) ⁹⁰
 לב: רוש ל' כת ו' (= ו' כת)
 : אשכלות ל' (= ב') ⁹¹
 לה: ושלם ל' וכל שם אנש (= ל' וכל שום בר גש כות')
 לח: יין ל' (= י' בלישי) ⁹²
 לט: ראו ^{92a} י' ג' פס' ואין ואין (= י' ג' פסוק אית בהון ואין ואין)
 : ואחיה ל' (+ וחד אני אחיה) ⁹³

83. Hab. ii, 18:
 84. There is no unity in L from this aspect; parallel passages sometimes mark also ואת הארץ, and at other times make no remark whatsoever.
 85. Ps. xli, 4.
 86. L also considers Is. lx, 16; Pr. xxvii, 27: חלב; while Is. lx, 16 has: ב', that is to say, חלב appears twice.
 87. Ps. xcvi, 3.
 88. Is. xxviii, 2.
 89. A also considers Job xxxi, 11. therefore: ג'.
 90. Ex. xxi, 22.
 91. L perhaps also considers Cant. vii, 8 (לאשכלות).
 92. The note of A is precise; L also considers the forms: ויין, ויין, ויין.
 92a. L has the sign on ואין.
 93. Jer. xlix, 11.

- מ: חי אנכי לי' (+ ושאר חי אני)
 מא: לצרי לי' (= ל)
 מב: פרעות לי' (+ ומלי')
 מג: הרנינו ב' (+ ראש' פסוק' לאלהים) 94
 יקום ב' חד מלי' וחד חס' (= ב' עד יקום גוי) 95
 מז: רק ב' (= ב)
 נ: ובדבר ב' (= ובדבר הזה ב')
 מט: אל ההר י' וכל אל הר הכר' דכו' (- וכל ... דכו')
 נ: עמיד ד' מלי' (+ בת')
 נא: אותי לי' מלי' בת' (= לי' מלי' בתורי') **
 נג: אשדת כת' מלה חדה וקרי תרת' מלין (= אש דת ק') לג.
 נד: מורשה ג' (= ב' בתורי') **
 נה: ותורתך ב' וכל אלפ' בית רבא דכות' (- רבא)
 נו: וכליל ב' עולה (= ב' או תחפץ זבחי) 96
 נז: וליוסף ב' (+ שני בנים) 97
 נח: וטרף ב' ורמס (= אשר אם עבר) 98
 נט: ולאשר לי' (= ד') 99
 ס: ישרון ב' וחס' 99 (= וחס')
 סא: אשריך ב' וטוב לך 100 (= ב' ומלי')
 סב: נושע ב' (= ב')
 סג: א: מער כת לי' חטף (- חטף)
 סד: אל הר י' (+ וכל אל הר הכרמל דכות')
 סה: ויאמר יהוה אליו ו' ראש' פס' (= ויאמר יהוה ה' בטע' בסיפ') *
 סו: ל חה לי' (+ וכת' ה')
 סז: פנים אל פנים ה' (= ד') 101 **
 סח: וכל כל ד' רא' פס' (= ולכל היד החזקה לי')

94. Ps. lxxxi, 2.

95. Josh. x, 13.

96. Ps. li, 21: אז תחפץ זבחי צדק עולה וכליל.

97. Gen. xli, 50.

98. Micah v, 7: אשר אם עבר ורמס וטרף.

99. Corrected in the apparatus of BH to לי'.

99a. The parallel passage (xxxii, 15) in L has not note, and in A there is no the addition 'חס'.

100. Ps. cxxviii, 2.

101. The parallel passages write: ה'.